

THE EUROPEAN UNION
CAMPAIGNS THAT PROMOTE RESPECT
FOR THE ENVIRONMENT

Hillegom, 30 oktober 2018

EEN GROENE STAD IS EEN KLIMAATADAPTIEVE STAD

Slechts 10 % regenwaterafvoer in het riool. Een afname van de gevoelstemperatuur met 22 graden tijdens snikhete dagen. Groen koelt de stad en zorgt dat het water ons niet naar de lippen stijgt. Maak de stad dan ook klimaatadaptief, zoals in Leiden. Met meer ruimte voor groen: ondergronds, op het maaiveld, op het dak en langs de gevel.

Dit jaar buitelen de weersextremen over elkaar heen. De grilligheid van 2018 in temperatuur en neerslag is een voorbode van wat Nederland de komende decennia te wachten staat als gevolg van de klimaatverandering. De stad voelt die verandering het sterkst. In de Metropool Regio Amsterdam is sinds 1950 de gemiddelde temperatuur met 1,6 °C gestegen. Het aantal zomerse dagen (25°C en meer) is sinds die tijd verdubbeld naar 20. Naar verwachting zal de teller in 2085 op 40 dagen staan. Temperatuurstijging leidt tot meer neerslag. Wordt het 2 °C warmer, dan neemt de neerslag met 27% toe. Er valt meer water, in kortere tijd.

- Het hitte-eiland effect vermindert met gemiddeld 0,6 °C bij 10% meer groen.
- De gevoelstemperatuur op straatniveau kan door schaduwwerking van groen dalen met 12 tot 22 °C.
- De temperatuur in parken kan 5 °C lager zijn dan in het dichtbebouwde centrum.
- Parken kunnen hun omgeving koelen tot op een afstand van 700 meter.
- Groene daken kunnen tot 80% van het regenwater vasthouden en verdampen.
- De afvoer van regenwater vermindert en wordt vertraagd bij een goed doorlatende bodem. Afhankelijk van het bodemtype, kan de infiltratiesnelheid meer dan 50 mm/uur zijn bij (grof zand).

VRIJE RUIMTE, GOEDE GROEI

Maar aanleg van meer groen is niet alleen afdoende voor de klimaatbestendigheid van de stad. "Effectief groen heeft groeiruimte nodig. Dat is een eerste vereiste voor alle functies die je aan bomen toeschrijft. En in het bijzonder voor het klimaatbestendig maken van de stad", zegt de onderzoeker. Een boom moet kunnen uitgroeien tot het volwassen stadium om zijn functie optimaal te vervullen. "Dat kan alleen op de juiste groeiplaats, met voldoende doorwortelbare ruimte en voldoende plek om uit te groeien. Uitgaande van de gewenste functies en groeiplaats, moet de juiste boomsoort gekozen worden. Daar is een doordachte stedelijke inrichting en integrale afstemming tussen stedenbouwkundigen, architecten, civiel technici en groenprofessional voor nodig. En een goede planning en gepast beheer."

DUURZAAMSTE KILOMETER

De gemeente Leiden legt de lat hoog als het gaat om klimaatadaptatie. In 2025 ligt er in de sleutelstad de Duurzaamste kilometer van Nederland. Het stationsgebied en de Schipholweg ondergaan een transformatie van stenige vlakte naar groene oase. Op 6 juni ondertekende 22 partners uit de publieke en private sector een Green Deal waarin ze afspraken te werken aan verduurzaming op het gebied van energie, circulaire economie, biodiversiteit én klimaat. Geen gevel is straks meer grijs, geen dak meer zwart. Groen is de nieuwe kleur van het stationsgebied. Dak- en gevelgroen, bomen, wadi's en ook waterdoorlatende verharding houden de voeten van de Leidenaar in de toekomst droog. Elke druppel die valt kan wegzakken in de bodem, kan opgeslagen worden en gebruikt worden als grijs water of als beregening tijdens droge perioden. 'In Leiden maken ze zo de regen van last tot lust.'

HETE STEDEN, NATTE VOETEN

In stedelijk gebied is 40 tot 60% van het oppervlak verhard met bebouwing, straten, pleinen en betegelde tuinen. Verharde oppervlakken absorberen zonnestraling en geven warmte af aan de directe omgeving. Door lagere windsnelheden in de stad houden gebouwen die warmte langer vast. Door dit zogeheten hitte-eiland effect kan de temperatuur in delen van de stad zo'n 5 °C tot soms wel 10 °C hoger liggen dan op het platteland. Regenwater infiltreert door al dat steen onvoldoende in de bodem. Hierdoor wordt geen buffer voor droge perioden opgebouwd. Bij heftige hoosbuien stroomt het direct af naar het riool. Dit loopt over, want is niet berekend op hoeveelheden neerslag van soms 80 mm in een uur.

DODELIJKE HITTE, GELDVERSLINDEND WATER

Hitte is de dodelijkste van alle klimaatextremen. Wateroverlast en watertekort zorgt voor de grootste economische schade. Tijdens een hittegolf sterven 12% meer mensen dan normaal in Nederland. De gemeente Tilburg berekende dat, als de stad niets doet tot 2050, de kosten aan water- en droogteschade jaarlijks €13 miljoen bedragen. Op het eerste Hittecongres afgelopen juni benadrukte Cora van Nieuwenhuizen, staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat, de noodzaak van klimaatadaptatie "We moeten de ruimtelijke inrichting van ons land aanpassen aan de feiten. Dat kan door meer groen in de stad. Haal die tegels eruit, plant weer bomen terug!"

KOEL GROEN, WEGZAKKEND WATER

"Groen in de stad heeft invloed op de temperatuur en waterhuishouding", zegt Jelle Hiemstra senior onderzoeker Bomen en Stedelijk Groen van Wageningen Universiteit en Research (WUR). Bladeren, takken en stam vangen een deel van het regenwater op dat vervolgens weer verdampt. Dit zorgt voor verkoeling. In groene gebieden kan het water goed de grond inzakken. De sponswerking van de bodem wordt vergroot als deze begroeid en doorworteld is. Hiemstra stelde samen met collega's de factsheet **Groen en Wonen** en **Groen: meer dan mooi en gezond** op. Hierin zijn de positieve effecten van groen door de WUR overzichtelijk op een rij gezet.

Op de website www.thegreencity.eu staan meer inspirerende voorbeelden van stedelijke vergroening.

IV221027 Koel groen

IV220460 Koel groen

IV220471 Koel groen

IV220867 Hitte in de stad

IV220865 Hitte in de stad

IV220829 Wateroverlast

IV221019 Wateroverlast

Opmerking voor de redactie, niet voor publicatie

Quote: 'Effectief groen heeft groeiruimte nodig'

Het persbericht is geschikt voor jaarrond publicatie.

Bijgaand beeldmateriaal is rechteenvrij en kan gratis gebruikt worden onder bronvermelding van Groene Steden voor een duurzaam Europa.

Graag attenderen wij u op www.thegreencity.eu. Deze website biedt kennis over vergroening van openbare ruimten op basis van wetenschappelijk onderzoek, innovatieve ideeën en technische achtergrond. Vermelding van de website wordt gewaardeerd.

Groene Steden voor een Duurzaam Europa is een initiatief van de ENA (European Nurserystock Association) en boomkwekerij organisaties uit België, Bulgarije, Denemarken, Duitsland, Engeland, Frankrijk en Nederland.

Heeft u vragen of zoekt u andere beelden? Neem contact met ons op via +31 (0)252 535090 of pr@degroenestad.nl. We helpen u graag.

DISCLAIMER

The content of this this promotion campaign represents the views of the author only and is his/her sole responsibility. The European Commission and the Consumers, Health, Agriculture and Food Executive Agency (CHAFEA) do not accept any responsibility for any use that may be made of the information it contains.

Copyright © 2018 Groene Steden voor een Duurzaam Europa, alle rechten voorbehouden.

Voorkeuren aanpassen voor het ontvangen van onze emails?
Je kunt [hier je voorkeuren wijzigen](#) of [uitschrijven](#).

12 *Ruimtelijke adaptatie*
Integraal werken vraagt om
'trekkers' met slagkracht

28 *Erik Jan van Kempen*
'Wetten maken niet de
wereld, mensen doen dat'

36 *De NOVI en de burger*
De kracht van een goed verhaal

De Omgevingswet komt eraan!

BLIJVEND INSPELEN
OP INNOVATIES

ROm2

**04 NOVI vraagt om politiek leiderschap
600 miljoen voor klimaatadaptatie
06 Miljoenen voor herstructurering
verloederde vakantieparken
Opmerkelijk**

Ruimtelijk bekeken

**08 De bewoner centraal in de transitie
naar aardgasloze wijken**

Rotterdam laat zien hoe je draagvlak voor de transitie naar aardgasloze wijken kunt krijgen.

**12 Integraal werken vraagt om
'trekkers' met slagkracht**

Het Klimaatadaptatie Adviesteam constateert dat er nog veel duw- en trekwerk nodig is om ruimtelijke adaptatie een vast onderdeel te maken van het nieuwe omgevingsbeleid.

Trend

16 Blijvend inspelen op innovaties

De Omgevingswet vraagt om actieve betrokkenheid van uiteenlopende stakeholders. Maar dat vertaalt zich nog niet in een gelijkwaardig gesprek. De kloof tussen systeem- en leefwereld blijkt groot te zijn.

**18 Onverwachte
openingen dankzij de
Omgevingswet**

De zoektocht naar het gedeelde eigenaarschap voor de fysieke leefomgeving vanuit het perspectief van de samenleving, met als casus de ervaringen in het Brabantse Molenschot.

**22 Een omarming onder
voorwaarden**

De wijze waarop participatie wordt ingevuld, is bescheiden. Er gaat geen dwingende werking van uit. Het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA) weet wat er beter kan.

Het zit anders!

**11 De wonderbaarlijke
metamorfose van de
Crisis- en herstelwet**

Het is zeldzaam dat een wet een andere doelstelling krijgt zonder expliciete herziening.

Daar komt geraffineerde politiek-bestuurlijke en ambtelijke sturing bij kijken.

Erfgoed en ruimte

24 Landschap verbindt!

In Heiloo en Wierden maakten boeren en omwonenden gezamenlijk een toetsingskader voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen op basis van breed gedragen landschapskwaliteiten.

Interview

**28 'Wetten maken niet
de wereld, mensen doen
dat'**

Erik Jan van Kempen, als programma-directeur-generaal (dg) bij BZK, verantwoordelijk voor het wetgevingstraject en het interbestuurlijke implementatieprogramma, is optimistisch over de invoering van de Omgevingswet.

Praktijk

**32 Het geheim
van integrale
gebiedsontwikkeling**

De succesvolle vraaggerichte werkwijze van de Herstructureringsmaatschappij Overijssel (HMO) laat zien hoe de noodzakelijke professionalisering en cultuurverandering is aan te pakken.

**42 Back to the future
met Ruimte voor de
Rivier**

Het programma Ruimte voor de Rivier blijkt een inspirerend voorbeeld van wat een andere manier van werken op kan leveren, bleek bij de Regiosessies Omgevingsveiligheid, georganiseerd door het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW).

VVM

35 De keuze tussen klimaattafels en hard ingrijpen

Zonder instrumenten gaan we die doelstellingen niet halen, menen Jan Paul van Soest en Marjolein Demmers, directeur Natuur & Milieu.

Podium

36 De kracht van een goed verhaal

Als we de grote opgaven waar Nederland voor staat succesvol willen aanpakken, moeten we veel meer de verbinding zoeken met de directe leefomgeving van de burger, stellen Huub Hooiveld en Gerard Hendrix van Agrarische Erfgoed Nederland.

40 Maakbaarheidsgeloof

Grootse opgaven versterken het geloof in maakbaarheid, techniek en innovatie, zo bleek in het verleden. Maar de sturing wordt moeilijk nu VROM compleet ontmanteld is, constateert Martin Kroon na 32 jaar werken bij 'Milieu'.

Snippers

46 Aanbevolen lectuur

Democratie

De Omgevingswet als instrument om de basiswaarden van de democratie waar te maken en de kwaliteit van de leefomgeving te verbeteren. DG Erik Jan van Kempen (BZK), verantwoordelijk voor het wetgevingstraject en de implementatie ervan bij de overheid, vindt er in het interview met ROM in deze editie geen doekjes om. Met de invoering van de nieuwe wetgeving voor de fysieke leefomgeving staat er meer op het spel dan puur het eenvoudig en beter maken van de regelgeving. Als overheden daadwerkelijk gaan functioneren zoals de Omgevingswet is bedoeld, kan dit impulsen geven aan de lokale democratie. Het gaat immers om mensen.

Overal in het land doen medewerkers van de overheid ervaringen op met burgerparticipatie. De resultaten zijn wisselend. Overduidelijk blijkt de winst van vroege participatie als deze vroegtijdig in het planproces begint en echt participatief is opgezet. Het is tijdrovend, gaat bijna nooit over rozen en succes is geen garantie. Maar het zorgt vrijwel altijd voor meer draagvlak.

Nog niet zo duidelijk is hoe de nieuwe wetgeving en vooral de andere cultuur om daarmee te werken zich verhoudt tot goed georganiseerde vormen van tegenstand op lokale, regionale en nationale schaal. Via internet en de sociale media is die makkelijker te organiseren. De kennis van zaken bij die 'tegenstanders' is doorgaans minstens zo groot als bij de overheid en door die overheid ingehuurd deskundigen, en ze beschikken over de middelen om door te gaan tot de hoogste rechters. Komen we er dan ook uit?

Blijf niet in tegenstellingen denken, is de oproep van de schrijvers van de drie hoofdartikelen in deze eindejaareditie. Regels en normen zijn immers nooit een doel op zichzelf. Het zijn instrumenten om de wereld mooier en beter te maken. Vertaald naar de alledaagse praktijk zou dat betekenen dat de overheid – politiek, bestuur én ambtenaren – midden in de samenleving staat, en zeker niet erboven. Een gewetensvraag dan: in hoeverre bent u zelf bij het dagelijkse werk in staat om die positie in te nemen?

De redactie van ROM wens u hele prettige feestdagen en een energiek nieuw jaar.

Marcel Bayer
hoofdreactioneel

Rli: NOVI vraagt om politiek leiderschap

De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) maakt zich zorgen over de manier waarop de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) vorm krijgt. Niet alle departementen blijken aangehaakt bij de samenhangende aanpak van de grote thema's, het kabinet geeft onvoldoende aan waar de fricties zitten tussen de afzonderlijke ambities en hoe ze daarmee om wil gaan.

In haar recente advies *Nationale omgevingsvisie: lakmoesproef voor het omgevingsbeleid* roept de raad het kabinet daarom op meer politieke sturing te geven aan de totstandkoming van de NOVI. Die visie zou immers hét instrument moeten zijn waarmee het kabinet stuurt op de grote opgaven waar Nederland voor staat, zoals de energietransitie, klimaatadaptatie en de circulaire economie. Maar de raad vindt dat de samenhangende aanpak, die daarvoor nodig is, nog niet uit de verf komt. Gevoelige dossiers als de toekomst van de luchtvaart en de verduurzaming van de economie worden nauwelijks aangeroerd. 'Als je niets zegt over de ruimtelijke voorwaarden waar de luchtvaartontwikkeling in moet

passen, dan komen tal van inrichtingsvraagstukken, zoals in de Metropoolregio Amsterdam maar net zo goed op de Veluwe, in het luchtledige te hangen', constateert Pieter Hooimeijer, hoogle-raar sociale geografie en planologie aan de Universiteit Utrecht en lid van de Rli. Hetzelfde geldt voor de circulaire economie, waarbij je voor verschillende gebieden passende perspectieven kunt ontwikkelen, aldus Hooimeijer. 'Juist als er spanning zit tussen verschillende beleidsambities, dien je die te duiden en aan te geven hoe je daarmee omgaat', vult Rli-voorzitter Jan Jaap de Graeff aan. Hij haalt de uitspraak van het Europese Hof van Justitie aan over het stikstofbeleid en met name het PAS. 'Misschien

moet je sommige ambities wel aanpassen, omdat ze anders onmogelijk met elkaar te verenigen zijn. Keuzes maken dus.'

Verkokering

De raad ziet nog onvoldoende invulling van het kabinetsvoornemen om te werken als één overheid. De Graeff: 'Dat integrerend werken blijkt op Rijksniveau al heel moeizaam te gaan. En ook zie je dat de verschillende overheidslagen heel sterk vasthouden aan hun eigen perspectief.' Als teken aan de wand noemt hij het feit dat het *Kabinetsperspectief NOVI* geen hoofdlijnennotitie is waaronder ook de handtekeningen van VNG en IPO staan.

De raad pleit voor meer politieke sturing vanuit het kabinet om verkokering binnen de rijkdienst te doorbreken. 'Die ambities staan in het regeerakkoord, in het Interbestuurlijk programma (IBP), dan moet je daar als kabinet, als politieke leiding, op sturen en niet aan de ambtenaren overlaten', aldus Hooimeijer.

600 miljoen voor klimaatadaptatie

Alle lagen van de Nederlandse overheid gaan fors investeren in het weerbaarder maken van Nederland. Op 20 november jl. tekenden minister Cora van Nieuwenhuizen (Infrastructuur en Waterstaat) samen met gemeenten, waterschappen en provincies het Bestuursakkoord Klimaatadaptatie. Hiermee wordt de komende jaren zo'n €600 miljoen vrijgemaakt.

Om overlast van extreme buien op te vangen wordt in stedelijke gebieden meer groen geplant in plaats van bestrating, en komen op het platteland en in

steden voorzieningen om water te bergen, om uit te putten in lange periodes van droogte. Minister van Nieuwenhuizen: 'Dit is echt een aan-de-slag-akkoord. Het is belangrijk dat er

De Graeff: 'De bewindslieden zouden naar hun ambtenaren de houding moet uitstralen van jongens we gaan niet meer langs de departementale scheidslijnen werken. We gaan dit samen doen. Dat kan betekenen dat we sommige zaken nog steeds via de departementale lijnen en met departementale fondsen uitwerken, maar ook dat we sommige zaken rijksbreed gaan aanpakken. Optimaliseren op het geheel, niet meer per departement of geldstroom. Dat uitstralen is ongelofelijk belangrijk.'

Regio's

Omdat de transities en opgaven bij elkaar komen in de regio moet het Rijk meer in de regio investeren. Met menskracht en geld, vindt de Rli. De Graeff: 'We pleiten voor een verregaande bundeling van rijksinvesteringen met name in de regio's, van een infra- en mobiliteitsfonds, naar een omgevingsfonds. Dus: rijksuitgaven integraal aanwenden en waar nodig ook opnieuw prioriteren.' Volgens Hooimeijer betekent dat 'openbreken van het MIRT', waarin investeringen in de infrastructuur voor jaren zijn vastgelegd. 'Verdere stedelijke verdich-

◀ Dertig regio's waar het Rijk haar beleid op zou moeten focussen, volgens de Rli. Beeld Rli

ting betekent grotere knelpunten op de plekken waar ze nu al zitten, met grote impact voor het rijkswegen-net. Je zult dus mobiliteitsoplossingen moeten zoeken bij kansrijke woningbouwlocaties, bijvoorbeeld bij OV-knooppunten, zoals het kabinet zelf aangeeft.'

De Rli adviseert om niet te gaan werken met enkele perspectiefgebieden maar met alle regio's en komt zelf met een indeling van dertig regio's, mede gebaseerd op

daily urban systems. De Graeff: 'Stimuleer regionaal overleg om de opgaven verder te detailleren en op te pakken. Ons pleidooi is dat het Rijk in elk van die regio's aan zet is. Laat daar rijksvertegenwoordigers aan deelnemen, met een duidelijk mandaat en met rijksfinanciering, bovenop die van provincies en gemeenten. Dan kunnen ze daar slagen maken.'

Marcel Bayer

nu al extra stappen worden gezet om onze straten, tuinen en leefomgeving anders in te richten tegen de gevolgen van klimaatverandering. Dat dit nodig is, heeft het afgelopen jaar van weerextremen laten zien.'

Met de ondertekening van het akkoord zeggen zowel de Rijksoverheid als de provincies, waterschappen en gemeenten toe de komende jaren elk €300 miljoen euro vrij te maken voor klimaatadaptatie. Op basis van stresstesten komt er in 2020 in regioplannen te staan hoe en met welke projecten deze impuls van €600 miljoen het meest effectief kan worden ingezet. Eerder onderzoek van Deltares toonde aan dat als er geen maatregelen genomen

◀ Bij de ondertekening van het akkoord op de Dakakker in Rotterdam: (vlnr) Ben de Reu (IPO), Hans Oosters (Unie van Waterschappen), minister Cora van Nieuwenhuizen, Ed Anker (VNG).

worden, de schade door extreme regenval en langdurige droogte in steden tot 2050 kan oplopen naar circa €71 miljard.

Aanpak herstructurering verloederde vakantieparken

De Ontwikkelingsmaatschappij Vitale Vakantieparken (OMVV) moet Veluwe vakantieparken redden van de ondergang. Tien Veluwegemeenten en de Provincie Gelderland tekenden daarvoor eind oktober een samenwerkingsovereenkomst.

De Provincie Gelderland stelt de komende jaren 4 miljoen euro startkapitaal beschikbaar voor de ontwikkelingsmaatschappij. Nog eens hetzelfde bedrag moet van Veluwegemeenten zelf komen en uit de markt.

Het nieuws van de samenwerkingsovereenkomst in Gelderland kwam daags na een alarmerend bericht dat een derde van de Brabantse vakantieparken weinig toekomstperspectief heeft als vakantiepark, zich in een neerwaartse spiraal bevindt en aantrekkelijk kan worden voor ongewenste activiteiten, aldus een onderzoek van de provincie onder 199 Brabantse vakantieparken.

Meervoudige problemen

De Veluwe telt zo'n 500 vakantieparken. Daarmee is de Veluwe volgens Rob van den Hazel, programmamanager Vitale Vakantieparken, het 'dichtsbeparkte' stukje Nederland. Een deel van die vakantieparken verloor afgelopen decennia haar primaire functie, werd uitgepand en kreeg met bewoning te maken van mensen die nergens anders terecht kunnen, zoals gescheiden mannen, arbeidsmigranten, bewoners met sociale problemen en criminelen.

Om de situatie in beeld te krijgen en maatregelen te nemen werken de Veluwegemeenten en de Provincie Gelderland al sinds 2014 samen in het Programma Vitale Vakantieparken. Daaruit blijkt dat problemen vaak meervoudig van aard zijn: economisch, sociaal, problemen op het vlak van de openbare orde en ruimtelijk problematiek.

Van den Hazel: 'Een aantal gemeenten zijn al concreet bezig met saneren of functieverandering, bijvoorbeeld naar wonen of tijdelijke migrantenhuysvesting. Maar wat je ook merkt is dat een ontwikkeling lokaal soms niet van de grond komt door een complexe eigendomssituatie en het niet rondkrijgen van de benodigde

financiering.' Dat is dan ook de reden dat tien van de elf gemeenten en de provincie de wens koesterden om een ontwikkelingsmaatschappij op te richten. 'De samenwerkingsovereenkomst die we hebben getekend, maakt het mogelijk om een private ontwikkel-BV op te richten.'

Complexe samenwerking

Het sluiten van de overeenkomst vergde een jagenlange voorbereiding. Het was vooral een opgave om de besluitvorming per gemeente en binnen provinciale staten goed georganiseerd te krijgen. 'Ik vind het knap dat het Van den Hazel is gelukt om elf overheden op één lijn te krijgen,' zegt Gregor Heemskerk van adviesbureau Twynstra Gudde, dat nauw betrokken is bij de voorbereidingen voor de totstandkoming van de OMVV.

De participerende overheden willen de OMVV inzetten voor de revitalisering van individuele parken én om een proces van herstructureren, samenvoegen, herverkavelen, saneren en transformeren mogelijk te maken.

De uitdagingen op ruimtelijk gebied zijn groot. Op sommige plekken is er sprake van

Veel vakantieparken dienen nauwelijks nog voor recreatie. De provincies Gelderland en Noord-Brabant gaan ze aanpakken.

marktfalen, legt Rob van den Hazel uit: 'Locaties zijn verrommeld, missen een duidelijke eigendomsstructuur en hebben daardoor een onduidelijk perspectief. We willen met gerichte investeringen de marktwerving herstellen.'

Sommige parken zou je in principe kunnen transformeren naar een reguliere woonwijk

Een andere belangrijke opgave ligt in het toestaan van nieuwe functies en bestemmingen om voormalige vakantieparken weer aan de praat te krijgen, constateert Heemskerk. 'Denk daarbij aan woningbouw of zorgparken. Sommige parken zou je in principe kunnen transformeren naar een reguliere woonwijk. Dat levert natuurlijk veel geld op. De vraag is wie die opbrengst krijgt en wie aan de lat staat voor de kosten van het opruimen van de rommel. Het is niet de bedoeling dat gemeenten hun rotte appels in de ontwikkelingsmaatschappij stoppen en de lekkere appels voor zichzelf houden. Winsten zouden moeten terugvloeien in de kas van de ontwikkelingsmaatschappij, volgens het principe van een revolverend fonds.' 'Het is geven en nemen, en zoeken naar win-winsituaties', zegt ook Van den Hazel.

Verliesgevend

De ontwikkelingsmaatschappij zal functioneren op basis van cofinanciering, waardoor in totaal 8 miljoen investeringsruimte vrij komt. Lang niet genoeg om alle parken aan te pakken, weet Heemskerk. 'Als je een park koopt, ben je al snel een miljoen euro kwijt. Wil je investeren in dat park om weer toeristen te trekken, dan komt daar nog een flink bedrag bovenop. Transformeren naar een permanente woonbestemming of een andere functie is moeilijk, omdat veel parken in een Natura 2000-gebied liggen. Er moet hoe dan ook geld bij. Herstructurering is veelal verliesgevend, anders zou de markt het wel oppakken.' Daarom hebben de gezamenlijke overheden al aangeklopt bij de bank en het Rijk. Beleggers die geïnteresseerd zijn mogen ook aankloppen, laat Van den Hazel weten.

Jan Jager

Opmerkelijk

Passen met het PAS

Het zat er aan te komen, dat Nederland een ferme tik op de vingers zou krijgen voor het creatief en vooral ruimhartig omgaan met de stikstofproblematiek bij intensieve veehouderij en langs drukke autowegen. Zoals bijna tien jaar geleden het Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit (NSL) was bedoeld om grote bouw- en infrastructuurprojecten niet op slot te gooien met de strenge Europese eisen voor de luchtkwaliteit, denkt de overheid met het Programma Aanpak Stikstof (PAS) ruimte te hebben voor intensieve veehouderij en druk verkeer naast beschermde natuurgebieden.

In de kern komt het erop neer dat uitbreiding van veehouderij, verbreding van wegen, de bouw van woonwijken, energiecentrales en vergisters bij Natura 2000-gebieden mogelijk is. Er moeten dan wel bronmaatregelen worden genomen om stikstofemissies te reduceren en herstelmaatregelen om de natuur bestendig te maken tegen het neerslaan van teveel stikstof. Dat gebeurt met een 'passende beoordeling'. Maar de positieve effecten van die stikstofmaatregelen staan niet vast, en daar maakt de Europese rechter bezwaar tegen.

Er liggen zo'n tweehonderd zaken over de toepassing van het PAS bij de Raad van State te wachten, heeft de NRC geïnventariseerd (*Nederland moet meer doen tegen stikstof*, 8-11-2018). Het zijn vooral bezwaren van natuurorganisaties tegen vergunningen voor veehouderijen, maar ook tegen de aanleg van wegen en andere projecten.

Duizenden vergunningen die sinds 2015 zijn verleend hadden niet verleend mogen worden, tekent de krant op bij de coöperatie Mobilisation for the Environment en de Vereniging Leefmilieu.

Minister Carola Schouten (Landbouw, CU) blijft positief, want het Europese Hof accepteert het PAS-systeem in principe wel. 'Maar duidelijk is dat er zware eisen blijven gesteld worden aan de wetenschappelijke onderbouwing ervan.' Daar moet de Raad van State de aangehouden zaken nu op beoordelen. Op 14 februari organiseert ze hierover een zitting, daarna doet ze een definitieve uitspraak over de toepassing van het PAS.

Bodemdaling

De bodem van Nederland zakt sneller dan verwacht, vooral in het Westen (lees: het veenweidegebied). De nieuwe Bodemdalingkaart Nederland van het Nederlands Centrum voor Geodesie en Geo-Informatica (NCG) was meteen groot nieuws op radio, tv en in de kranten. Met de gebruikte methodiek - satelliet-radars, GPS, en zwaartekrachtmetingen - is de bodemdaling preciezer te meten, en door ook grondsoorten en olie- en gaswinning te laten zien, is de oorzaak makkelijker te herleiden. Deze gegevens, dagelijks geactualiseerd met nieuwe satellietmetingen zijn verwerkt tot een interactieve kaart op een publiek toegankelijke website: bodemdalingkaart.nl.

Knap werk van het onderzoeksteam onder leiding van Ramon Hanssen, verbonden met de TU Delft. De Volkskrant opent er zelfs mee (*Bodem zakt meer dan verwacht door droogte*, 20-11-18). Naast de gevolgen van de warme zomer zijn de effecten van infrastructuur goed zichtbaar. Zo daalt het talud van de Betuwelijn ten opzichte van de hoogspanningsleidingen, die onderheid zijn. Een probleempje!

Opmerkelijke nieuwsfeiten, trends en uitspraken op het gebied van de fysieke leefomgeving. De redactie biedt ook graag ruimte aan signaleringen door lezers: marcel.bayer@romagazine.nl

AUTEUR NADINE HUISKES

Rotterdam werkt aan draagvlak voor verduurzamen energievoorziening

De bewoner centraal in de transitie naar aardgasloze wijken

In de transitie naar een gasloze samenleving kijken steeds meer gemeenten naar stadsverwarming. De aansluiting op een warmtenet biedt de kans om op wijkniveau de gaskraan dicht te draaien. Maar het proces om een buurt of wijk van het gas en aan de stadswarmte te krijgen, is in de praktijk weerbarstig. Rotterdam laat zien hoe je draagvlak voor de transitie naar aardgasloze wijken kunt krijgen.

Elk jaar doet Stichting HIER klimaatbureau onderzoek onder ruim 2000 respondenten naar hun opvattingen over het stoppen met gas. Het percentage mensen dat de noodzaak hiervan inziet, is in 2018 vrijwel gelijk gebleven ten opzichte van het jaar ervoor: 57 procent tegenover 58 procent in 2017. Nu driekwart van de respondenten op de hoogte is van de plannen van de Nederlandse overheid om in 2050 gasloos te zijn (25 procent meer dan het jaar ervoor), lijken ook de zorgen toe te nemen. In 2017 maakte 35 procent zich zorgen om de kosten die de transitie met zich meebrengt; een jaar later is dat 47 procent. 'Om de zorgen te beperken, is het heel belangrijk om met een goede financieringsconstructie te komen, zodat de overgang naar aardgasloos wonen voor iedereen betaalbaar is', stelt

Susanne van Suylekom. Zij is projectmanager bij HIER verwarmt, een initiatief van HIER klimaatbureau dat ondersteuning biedt aan burgers, gemeenten en bedrijven in de transitie naar aardgasloos wonen.

Rotterdam van gas los

In Rotterdam lopen diverse projecten om woningen aardgasloos te maken. Lydia Hameeteman is adviseur en projectmanager Energietransitie gebouwde omgeving bij de Gemeente Rotterdam. Ze vertelt dat de communicatie met bewoners een centrale plek inneemt binnen de energietransitie van de stad. De gemeente heeft hiervoor de hulp ingeroepen van een gedrags- en communicatiebureau. 'Twee jaar geleden hebben we onderzocht wat bewoners afweten van de alternatieven voor aardgas, wat ze verwachten van de transitie

naar een aardgasloze stad en wat ze daarvan vinden. Ze bleken nog niet veel kennis te hebben over de alternatieven en geen voorkeur te hebben voor een bepaald systeem.' Daarnaast heeft de Gemeente Rotterdam uitgezocht wat het goedkoopste alternatief is voor aardgas. Een hoge- of middentemperatuurwarmtenet blijkt voor veel Rotterdamse wijken financieel de voordeligste oplossing. Door de aanwezigheid van de Rotterdamse haven en de restwarmte die hier vrijkomt, is stadsverwarming voor Rotterdam een uitgelezen kans.

Vervolgens is visueel inzichtelijk gemaakt wat de transitie precies inhoudt, bijvoorbeeld als het gaat om veranderingen aan de woning, en hoe aardgasloos wonen er in de praktijk uitziet. 'Ook zijn dertig diepte-interviews afgenomen met particuliere eigenaren

en huurders', vertelt Hameeteman. 'Daarin vroegen we ze: hoe wil je geïnformeerd worden, wat denk je dat er gaat gebeuren, wat vind je per stap vervelend en wat moet er gebeuren wil je tevreden zijn?' Behalve dat ze zich zorgen maken over de kosten, blijkt dat veel mensen opzien tegen het 'gedoe' dat bij zo'n transitie komt kijken. Hameeteman: 'We hadden bijvoorbeeld het idee om bewoners een midweekje CenterParcs

cadeau te doen, zodat ze niet in de rommel hoefden te zitten. Maar wat bleek? De meeste bewoners zijn juist het liefst thuis als er mensen over de vloer komen om dingen aan te passen. Daar willen ze alleen niet drie dagen vrij voor hoeven te nemen. Dus snelheid is een belangrijk speerpunt.'

Bewoners enthousiast maken

Luisteren naar de behoeften

en zorgen van mensen en daar zo goed mogelijk op reageren. Het is de kern van de sociale marketingcampagne die Rotterdam inzet om de bewoners enthousiast te maken voor aardgasvrij. Stadsverwarming is een goed alternatief voor aardgas, maar bewoners kunnen weerstand hebben tegen de inperking van hun keuzevrijheid bij stadsverwarming. 'Om hier iets positiefs tegenover te zetten, ontwikkelen we een keuzekaart', vertelt

▲ In Rotterdam lopen verschillende projecten om woningen aardgasloos te maken. Bewoners worden daar nauw bij betrokken.
Beeld Gemeente Rotterdam

»

Hameeteman. 'Deze geeft de keuzes weer voor bewoners wanneer we in een wijk aan de slag gaan met aardgasvrij, bijvoorbeeld als het gaat om elektrisch koken.'

Ook de voordelen van stadsverwarming ten opzichte van gas komen aan bod in het positieve verhaal dat de gemeente op bewoners probeert over

Dit doen we door een aantal kookworkshops te organiseren, en we denken aan het opzetten van een pop-uprestaurant. Buurtbewoners die al elektrisch koken willen we als ambassadeur laten optreden.'

Voor het informeren van bewoners kiest Rotterdam niet voor grootschalige bewonersbijeenkomsten, maar zet

partijen en bewoners te betrekken in een lokale energiecoöperatie. Want als je ergens medebezitter van bent, dan groeit ook het vertrouwen', meent Van Gestel. 'Daarnaast kan het de weerstand tegen de beperkte keuzevrijheid wegnemen. Mensen zijn dan meer betrokken.'

Investeren in wederzijds vertrouwen is volgens Susanne van Suylekom (HIER verwarmt) heel belangrijk. Zo zouden de gemeente en energieleverancier goed moeten beseffen dat een bewoner altijd zeggenschap houdt. 'Je kunt niet stellen dat mensen inspraak hebben in hun eigen woning. Het gaat hier om actieve bewonersparticipatie.' Van Suylekom pleit ervoor om bewoners overal zo veel mogelijk bij te betrekken. 'De wijk moet een beslissende stem hebben over welk type besluitvorming past bij die wijk. Wat beslist de gemeente, wat beslist de wijk? En geef bewoners de kans om zelf opties te ontdekken. Bewoners hoeven dan niet te kiezen tussen optie A of B van de gemeente, maar kunnen zelf optie C aandragen.'

Verduurzamingsplan

Van Suylekom signaleert dat het thema duurzaamheid leeft onder bewoners en verwacht dat dit zal toenemen. 'Mensen zetten zich vooral af tegen de kosten en de praktische veranderingen. Maar er zijn ook vragen over de duurzaamheid van een hogetemperatuurwarmtenet. Mensen gaan zich steeds meer inlezen en ontdekken zo de kanttekeningen die bij de diverse alternatieven voor aardgas kunnen worden gezet.' Het wordt voor energieleveranciers en gemeenten daarom steeds belangrijker om een verduurzamingsplan te hebben voor de komende jaren, aldus Van Suylekom. «

Een hoge- of middentemperatuurwarmtenet blijkt financieel de voordeligste oplossing

te brengen. Stadsverwarming is veiliger en de woning is klaar voor de energietransitie, wat de waarde ervan ten goede komt. Het overdragen van zo'n duidelijke en transparante boodschap is volgens Arno van Gestel, commercieel directeur bij Nuon Warmte, van groot belang. Hij merkt dat veel mensen vragen hebben over bijvoorbeeld de ruimte die een warmtewisselaar in de woning inneemt en het geluid dat het apparaat maakt. 'Gelukkig kunnen we hier snel duidelijk over zijn. De ruimte die de nieuwe installatie vraagt is bescheiden en de geluidsoverlast is heel beperkt.'

Empowerment en laagdrempeligheid

In de lijst van twijfels en zorgen neemt de overgang naar elektrisch koken volgens Lydia Hameeteman een belangrijke plek in. 'Hier zit veel emotie', constateert ze. Ook hiervoor hebben ze in Rotterdam een creatieve aanpak bedacht. 'We willen inzetten op empoweren, want er is veel onbekendheid.

het in op persoonlijk contact. Ook hier is laagdrempeligheid het uitgangspunt, aldus Hameeteman. 'Het idee is dat je bij persoonlijke benadering beter vragen kunt beantwoorden en de effectiviteit van je boodschap groter is.'

Koudwatervrees wegnemen

Ook Nuon vindt het belangrijk de participatie van bewoners te vergroten. Van Gestel: 'Naast de overleggen die we voeren met woningcorporaties en besturen van Verenigingen van Eigenaren (VvE's, red.), zijn we betrokken bij algemene ledenvergaderingen en bewonersbijeenkomsten. We vragen bestaande klan-ten om te vertellen hoe het hun vergaan is. Twijfelt een VvE, dan zeggen we: ga eens kijken bij een andere VvE. Zo zijn VvE's uit Amsterdam op bezoek geweest bij VvE's in Zaanstad. Dit kan veel koudwatervrees wegnemen.' Een andere manier om bewoners te betrekken, is om ze mede-eigenaar te maken. 'We onderzoeken momenteel de mogelijkheden om lokale

Het zit anders!

De wonderbaarlijke metamorfose van de Crisis- en herstelwet

Midden in de crisisperiode, in 2010, trad de Crisis- en herstelwet (Chw) in werking. In turbotempo had het kabinet het wetsontwerp in elkaar gezet, met premier Balkenende als persoonlijke aanjager. Het wet beoogde ruimtelijke en infraprojecten procedureel te versnellen om zo de investeringen nog een beetje op peil te houden.

Geleidelijk aan transformeerde de wet naar een mix van versnellingsmaatregelen en proeftuin voor praktische toepassing van onderdelen van de nieuwe Omgevingswet. Deze stille metamorfose voltrok zich in alle stilte. Het is zeldzaam dat een wet een andere doelstelling krijgt zonder expliciete herziening. Daar komt geraffineerde politiek-bestuurlijke en ambtelijke sturing bij kijken. Maar ook het parlement heeft deze kameleontische verkleuring geaccepteerd en zelfs de Raad van State lag niet dwars. De vlotte en onbureaucratische ambtelijke begeleiding onder leiding van Monique Arnolds heeft onmiskenbaar aan de brede acceptatie en steeds ruimere toepassing van de wet bijgedragen. Inmiddels 'hangen' meer dan 250 projecten onder de wet, gesitueerd in 150 gemeenten. Bovenaan de hitparade staat de toepassing van het 'bestemmingsplan met verbrede reikwijdte' waarvan er – ondanks de weerzinwekkende benaming – toch al zo'n 75 zijn vastgesteld. Met zo'n bijzonder bestemmingsplan kan het gemeentebestuur afwijken van een aantal wetten en anticiperen op het nieuwe (ruimere) regelkader van de Omgevingswet.

Met het wetsvoorstel om de Chw te wijzigen in een Transitiewet Omgevingswet krijgt de verkleuring dan toch haar koninklijke mantel. Het wetsvoorstel is momenteel aanhangig bij de Tweede Kamer. Het versnelt de aanwijzingsprocedure om, bijvoorbeeld, de status pre-omgevingsplan te verkrijgen: via een ministeriële regeling in plaats van een algemene maatregel van bestuur. Tijdswinst zeven maanden. Ook worden de 'toelatingscriteria' versimpeld.

Daarnaast breidt het wetsvoorstel de lijst van wetten uit waarvan de gemeente – in de geest van Omgevingswet – kan afwijken. En daar gaat het mis. Die uitbreiding is veel te beperkt gebleven. De verschillende ministeries hebben met succes hun 'eigen' wetjes in bescherming genomen. Zo is de hele energiewetgeving, waarmee een kleine twintig wetten zijn gemoeid, buiten beeld gebleven. En juist lokale en regionale plannen in het kader van de energietransitie hebben regeltechnische armslag nodig. De VNG maakt hier terecht een punt van. De Tweede Kamer kan met haar recht van amendement een fraai schot voor open doel krijgen.

Ik stuit op een tweede misser: het verhaal van de minister van BZK dat deze wetswijziging de woningbouw bevordert. Daarbij wijst zij met name op de aanpassing van het 'projectuitvoeringsbesluit'. Het is hier niet de plaats voor een juridisch-technisch exposé, maar neem van mij – bestuursrechtelijke nerd – aan dat dit vergunningsinstrument in vergelijking met de al bestaande 'coördinatie-regeling' nauwelijks iets extra's biedt. De Tweede Kamer heeft eerder dit jaar bij motie gevraagd om wettelijke belemmeringen teneinde de woningbouw procedureel te bevorderen. In plaats van de pontificale presentatie van een kruimeltje, kan de minister beter erkennen dat zij niets heeft kunnen vinden dat zij politiek acceptabel acht.

Het zit anders!; in deze rubriek volgt Friso de Zeeuw voor ROM het vakdebat op het gebied van de fysieke leefomgeving. Hij fileert wat er wordt gezegd en voorziet dit van kanttekeningen.

EN BIJZONDER GERAFFINEERD
STAALTJE POLITIEK-BESTUURLIJKE
EN AMBTELIJKE STURING

Friso de Zeeuw, emeritus hoogleraar
Gebiedsontwikkeling TU Delft

«

AUTEURS MAARTEN HOORN, FENNEKE VAN DER AA | MAARTEN.HOORN@PLATFORM31.NL

Maarten Hoorn en Fenneke van der Aa zijn onderzoekers bij Platform31 en lid van het Klimaatadaptatie Adviesteam, een initiatief van het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA). Vanaf eind 2017 tot en met de zomer van 2018 heeft dit adviesteam in tien regio's geholpen klimaatadaptatie een stap verder te brengen. De uitvoering lag bij Tauw, ORG-ID en Platform31, in samenwerking met AT Osborne, Deltares, GrondRR, H2Ruimte, Hydrologic, Klimaatverbond Nederland, Stadsstromen, Tygron en de Hogeschool van Amsterdam.

Klimaatadaptatie meekoppelen in visies en plannen

Integraal werken vraagt om 'trekkers' met slagkracht

Het klimaatbestendig inrichten van stad en land is een must, nu de kans op droogte, hitte, wateroverlast en overstromingen merkbaar toeneemt. Daar mag best 'een tandje bij' vinden ze bij het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie (DPRA). Vervolgens keek het Klimaatadaptatie Adviesteam mee bij tien regio's, adviseerde waar nodig en constateerde dat er nog veel duwen en trekwerk nodig is om ruimtelijke adaptatie net als andere grote opgaven een vast onderdeel te maken van het nieuwe omgevingsbeleid.

Een eerste opvallende uitslag uit het veldwerk van het adviesteam is dat niet in alle regio's duidelijk is wat het onderwerp klimaatadaptatie precies inhoudt. Dat blijkt soms al een eerste obstakel op weg naar een langjarige en planmatige aanpak om wateroverlast, hittestress en droogte te voorkomen en om de gevolgen van overstroming vanuit de zee, grote rivieren of meren te beperken. In veel regio's wordt klimaatadaptatie vooral gezien als wateroverlast, terwijl we – zoals de afgelopen zomer al duidelijk maakte – ook rekening moeten houden met langere perioden van hitte en droogte.

Vastlopen na stresstest

Om alle mogelijke lokale kwetsbaarheden door klimaatverandering in beeld te brengen, moeten gemeenten, waterschappen en provincies in Nederland uiterlijk 2019 een stresstest hebben gedaan. Het beperkte vizier komt terug bij het organiseren van die testen, waardoor een stresstest vooral focust op water. Ook kennen of gebruiken gemeenten in een

aantal gevallen de regionale stresstestresultaten nog onvoldoende.

Maar wat als je dat wel allemaal weet, doet of hebt gedaan; hoe ga je dan verder? Een volgend pijnpunt, zag het adviesteam. Beleidsmakers en bestuurders worstelen met de vertaling van de stresstestresultaten in lokale en regionale afspraken. Die afspraken gaan namelijk ook over de gewenste kwaliteit van de fysieke leefomgeving en die wil je kunnen vastleggen in de omgevingsvisie en het omgevingsplan. 'Wij waren vastgelopen', zegt Petra Mackowiak, beleidsmedewerker water bij de Gemeente Tilburg, die deel uitmaakte van de werkeenheden Doelmatig Waterbeheer Hart van Brabant. 'We hadden in de regio na de stresstest bij vrijwel iedere gemeente klimaatateliers georganiseerd en kaarten gemaakt met knelpunten en kansen op lokaal en regionaal niveau, maar daarna viel het stil.' Aan de motivatie lag het niet en alle neuzen stonden netjes dezelfde kant op, meent Mackowiak. 'Zowel bestuurlijk als ambtelijk bleek een gebrek aan eigenaarschap en dat zorgde voor »

▲ *Klimaatadaptatie gaat verder dan wateroverlast en ook over droogte en hitte. Dat bleek afgelopen zomer opnieuw.*
Beeld Platform 31

de passiviteit. Want je gaat elkaar aan zitten kijken en wachten totdat de ander in actie schiet. En dat werkt natuurlijk niet.'

Route naar een visie

Volgens het draaiboek van de DPR A komen na de stresstest de risicodialogen. Samen bespreek je de kwetsbaarheden in de regio en zo kom je tot een gezamenlijke agenda en een gedeeld plan – dat je vervolgens vertaalt naar de eigen omgevingsvisie en het eigen omgevingsplan.

Het Klimaatadaptatie Adviesteam ziet dat je voor succesvolle dialogen eerst de eigen opgaven helder moet hebben, wil je die later kunnen koppelen. Binnen de regio Hart van Brabant waren daarvoor zeker mogelijkheden. Tilburg kent bijvoorbeeld veel verharding en de gemeente voert nu water af naar de rand van de stad, terwijl andere gebieden in de regio verdrogen. Dat kan anders. Door

regionale opgaven te koppelen, kom je tot een regionale ambitie: samen gaan we verdroging tegen door water op bepaalde plekken in de regio vast te houden. Ook heeft het Klimaatadaptatie Adviesteam expliciet aandacht besteed aan de meerwaarde van de regionale samenwerking. Aan de hand daarvan kom je tot afspraken over de verdere werkverdeling.

Regionaal risicodialogen voeren, helpt bij het combineren van opgaven, zoals de woningbouwopgave en klimaatadaptatie. Want wie een nieuwe wijk gaat bouwen, haalt misschien een belangrijk waterreservoir of koel en schaduwrijk gebied weg uit de omgeving. In Groningen heeft het adviesteam ingezoomd op de herontwikkeling van het Suikerfabriekterrein en gekeken of dit gebied als het afvoerputje van de omgeving fungeert, waar het water heen gaat bij bebouwing en of een koppeling met het nabijgelegen stadspark kansen biedt als groengebied met koelere plekken. Uiteindelijk is hier klimaatadaptatie meegenomen bij het bepalen van uitgangspunten voor de stedenbouwkundige opzet en het structuurplan. En die opgedane kennis helpt bij de strategische keuzes voor de omgevingsvisie vanuit de kernopgave hoe

Tien aanbevelingen van het Klimaatadaptatie Adviesteam

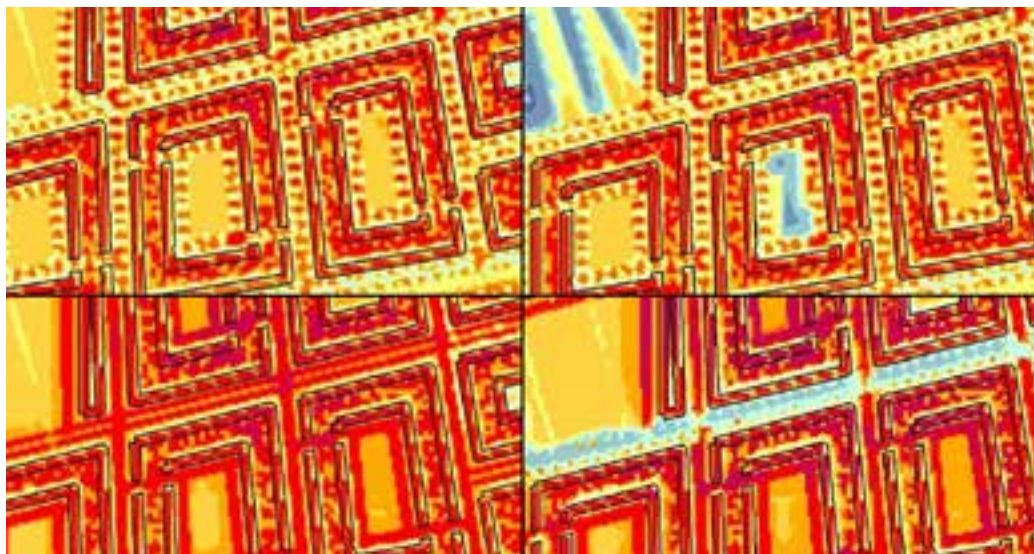
- 01 | Bespreek regionaal de resultaten van de stresstest.
- 02 | Maak regionale afspraken wie welke opgaven op zich neemt en waarom.
- 03 | Ga met de uitkomsten van de stresstest het gesprek aan met de samenleving. Dit creëert meteen draagvlak voor (nieuwe) plannen.
- 04 | Klimaatbestendigheid kost tijd: begin niet groots, maar neem kleine overzichtelijke stapjes en vier de successen.
- 05 | Benoem regionaal een ambtelijke én bestuurlijke trekker voor klimaatadaptatie en geef die ook tijd – borg dat bij management!
- 06 | Vraag collega's uit andere domeinen mee te denken over klimaatadaptatie.
- 07 | Bedenk bij elke ruimtelijke (regionale) ontwikkeling: hoe kunnen we klimaatadaptatie meekoppelen?
- 08 | Investeer in een duurzame regionale samenwerking: alleen ga je sneller, maar samen kom je verder.
- 09 | Betrek bewoners, bedrijven en instellingen met een helder verhaal en koppel klimaatadaptatie aan gelieerde duurzaamheidsthema's.
- 10 | Zorg dat het crisismanagement voor calamiteiten door klimaatverandering op orde is, compleet met een draaiboek en heldere taakverdeling.

Het is vaak 'vechten' om klimaatadaptatie bij gemeenten voldoende op de agenda te krijgen

we onze groeiende en compacte stad zodanig ontwikkelen dat deze toekomstbestendig is én leefbaar blijft. 'Wat hierbij vooral hielp, waren de visualisaties met 'als dit, dan dat' –scenario's om het onderwerp te laten leven voor bijvoorbeeld stedenbouwkundigen', zegt Martijn Schuit, beleidsmedewerker bij de Gemeente Groningen. 'Nu moeten we voorkomen dat deze kennis niet in een la verdwijnt en zorgen dat we andere regio's meekrijgen. Want klimaatadaptatie moet je natuurlijk samen oppakken.'

Meekoppelen aan andere opgaven

Goede samenwerking is essentieel bij elke stap

Visualisatie scenario's met effecten op hittestress van aanpassingen in fictief stedenbouwkundig plan voor Suikerfabriekterrein (linksboven nul-situatie, rechtsboven met groene daken en opgaand groen, links-onder zonder laanbeplanting, rechtsonder met grotere bomen en hoogtebebauwing).
Beeld Tauw

van het klimaatadaptatieproces. Dat begint bij een heldere rolverdeling. Gemeenten, waterschappen, provincies en Rijk moeten precies weten welke rollen en verantwoordelijkheden zij hebben. Daarover blijkt nog veel verwarring in de praktijk en precies op dit vlak kampten meerdere regio's dan ook met vragen. De wil is er vaak wel, maar de verantwoordelijkheid wordt niet opgepakt. Het is vaak nog 'vechten' om klimaatadaptatie voldoende op de agenda te krijgen binnen de betrokken gemeenten.

Het Klimaatadaptatie Adviesteam ziet dat het initiatief veelal vanaf de werkvloer komt; bestuurders en managers lijken nog beperkt betrokken. Klimaatadaptatie wordt 'erbij' gepakt omdat de personele capaciteit en het budget beperkt zijn. En dat terwijl klimaatadaptatie juist op verschillende agenda's moet terugkomen. Hittestress bij kwetsbare ouderen heeft bijvoorbeeld invloed op je beleid in het sociale domein, verdroging van landbouwgronden heeft een plek in je economisch beleid. Daarnaast valt het onderwerp volop te verbinden met andere opgaven in de fysieke leefruimte, zoals vernieuwing van de riolen, verbeteren van de bereikbaarheid en het creëren van aardgasvrije wijken.

Een integrale aanpak van klimaatadaptatie op meerdere beleidsterreinen sluit bovendien aan bij de intentie van de Omgevingswet. Klimaatadaptatie is goed te verknopen met opgaven als de energietransitie, de verstedelijking en duurzame mobiliteit in een integrale omgevingsvisie. Werken in de openbare ruimte biedt bovendien momenten waarop de betrokkenheid van bewoners, bedrijven en instellingen groter is. Juist dan is het onderwerp klimaatadaptatie goed mee te pakken. Maatregelen verbinden met andere opgaven kan bovendien kosteneffectiever werken.

Trekker aanstellen

Elke overheidsorganisatie één aparte trekker voor klimaatadaptatie; dat is wat het advies-team het liefst voor zich ziet. Een ambtelijke én bestuurlijke trekker, die zijn tijd volledig kan besteden aan het borgen en agenderen van klimaatadaptatie buiten en binnen de organisatie. In Tilburg voelt Mackowiak behoefte aan zo iemand. 'Het blijft een worsteling, want klimaatadaptatie doe ik nog steeds erbij. Eigenlijk wil je inderdaad die aparte trekker met slagkracht aanstellen. Maar daarvoor ontbreken bij ons de capaciteit en middelen.'

Met zo'n trekker is de kans groter dat andere sectoren beter worden betrokken en dat klimaatadaptatie standaard op de agenda staat en een vast onderdeel vormt bij visie- en planvorming, constateert het adviesteam.

Gemeenten ontkomen niet aan klimaatadaptatie. 'Als je met de omgevingsvisie aan de slag gaat, kom je vanzelf op de grote vragen', is de ervaring van Fred Goedbloed, beleidsadviseur Ruimte van de Gemeente Leiden. 'Door die omgevingsvisie zijn we opgaven gaan combineren en aan de slag gegaan met klimaatadaptatie. Want als je de grond openhaalt, dan doe je dat het liefst één keer en dus meteen goed.' Het risico bij klimaatadaptatie is dat je verzandt in meer willen weten, maar je moet ook in actie komen, meent Goedbloed. Daarom zou hij de rioleringswerken als uitgangspunt nemen. 'Elk jaar moet je je meters blijven maken en dat betekent dat je toch al de grond openhaalt. Wat kun je dan al meepakken?'

Meer weten? Het essay 'De vraagtekens (en aanbevelingen) bij klimaatadaptatie' en andere handige instrumenten en voorbeelden staan op www.ruimtelijkeadaptatie.nl.

De perspectiefwisseling met de Omgevingswet

Blijvend inspelen op innovaties

Ger Pepels is docent aan Breda University of Applied Sciences, domein Leisure & Events, track Social innovation en deelnemer in het Living Lab. Wim Tijssen is adviseur Omgevingswet bij de Gemeente Tilburg. Thijs van Mierlo is directeur van het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA).

De Omgevingswet vraagt om de actieve betrokkenheid van uiteenlopende stakeholders. Het moment van invoering nadert en lokale overheden zetten steeds meer stappen. De uitnodiging in de wet aan de overige stakeholders, zoals burgers/bewoners, vertaalt zich nog niet in een gelijkwaardig gesprek. De kloof tussen systeem- en leefwereld blijkt groot te zijn. In dit drieluik laten Wim Tijssen, Ger Pepels en Thijs van Mierlo zien dat overheidsambtenaren in ieder geval niet moeten denken in tegengestelde systemen en belangen.

We leven in een tijd van veranderen – de verhoudingen qua verantwoordelijkheidsverdeling tussen de maatschappij en de overheid. De verzorgingsstaat maakt plaats voor de participatiesamenleving. De overheid worstelt met de betekenis ervan en vooral met haar nieuwe rol daarbij. Kernvraag is of we een gekantelde piramide krijgen waarbij de samenleving als basis boven ligt en de overheid als top onderop, of dat we op weg zijn naar een overheid als ‘civil servant’

Met de invoering van de Omgevingswet (Ow) in 2021 wordt ook in het fysieke domein de overstap gemaakt van de verzorgingsstaat naar de participatiesamenleving. Het sociaal domein is het fysieke domein hierin voorgegaan met de drie decentralisaties. In organisatietermen: de systeemwereld (van de verzorgingsstaat) maakt met de Ow ruimte voor de leefwereld waarin het individu de verantwoordelijkheid voor de inrichting van de ruimte deelt met de overheden. Toenmalig minister Melanie Schultz refereerde hier al aan met haar opmerking dat het succes van de Ow voor 80 procent afhankelijk is van de cultuur van organisaties en voor 20 procent van de regels. Met andere woorden: de Ow is geen transponeringstabel maar een verandering opgevoerd voor de overheid en de verschillende actoren (initiatiefnemers, derde belanghebbenden, koepelorganisaties enzovoort) in de keten van de fysieke leefomgeving.

Vervolgens worden beide werelden in de verdere aanpak schematisch naast elkaar gezet, met de vraag wat dit betekent voor de actoren in de keten van de fysieke leefomgeving, toegespitst op de gemeente als de ‘centrale’ overheid onder de Ow. Hiermee wordt voorbijgegaan aan de nuance. Het zijn namelijk geen elkaar uitsluitende werelden. Om systeem- en leefwereld te overbruggen hanteert professor Arwin van Buuren de term ‘uitnodigend besturen’, het organiseren van ruimte voor initiatief (Erasmus University of Social and Behavioural Sciences, 2018). Feitelijk geeft hij gedeeltelijk invulling aan de ondertitel van de Omgevingswet: ‘ruimte voor ontwikkeling (met waarborgen voor kwaliteit)’.

Stad zijn

Als metafoor staat het schilderij *Victory Boogie Woogie* (1944) van Piet Mondriaan voor de systeemwereld van de Wet ruimtelijke ordening (Wro) en het impressionistische *Impression, Soleil Levant* (Claude Monet, 1872) voor de leefwereld van de Ow; respectievelijk het binnen de lijntjes moeten kleuren en het buiten

de lijntjes mogen kleuren. In planologische termen is dit het verschil tussen de systeemwereld van de ‘stad maken’ tegenover de leefwereld van de ‘stad zijn’.

Met de ‘stad zijn’ is er geen sprake meer van een samenleving versus een overheid. Beide maken deel uit van de stad als twee kanten van de medaille. Centraal staat een open uitnodigend continu proces dat in de Omgevingswet wordt vertaald met organische groei waarvan het ‘eindpunt’ een bewegend doel is en de weg ernaartoe belangrijker is dan het ‘eindpunt’.

In ROm 12, december 2017 (*Verandermanagement in Breda*, Jan Jager) is dit geduid als ‘van organisatie naar organiseren’ in aansluiting op wat Jan Rotmans een ‘verandering van tijdperk’ noemt (*Verandering van tijdperk*, Nederland kantelt, 2014) en Frans Tonnaer de ‘horizontalisering van de samenleving’ (*Veranderende maatschappij, veranderend omgevingsrecht*, 2017). Zoals de figuur bij de ‘stad zijn’ in afbeelding 1 suggereert, is de hedendaagse samenleving tegen deze achtergrond op te vatten als een rیزoom met als kenmerken informeel en netwerk, en niet meer als een boom, met formeel en hiërarchie als kenmerken. Als het gaat om veranderstrategieën betekent dit dat mensen wel willen veranderen, maar niet veranderd willen worden. Zoals alleen een stadsdichter het kan, heeft de Tilburger Jace van de Ven het mooi verwoord.

*“En in het centrum ook al van de tekenafel
Gevallen bras van architecten met een wafel
Die groter is dan hun talent.*

*Alles naar plan
En doorgerekend tot zover men tellen kan.
Iets bouwen dat is niets aan het toeval overlaten
Geen ongebruikt gebied, geen hoeken en geen
gaten.*

*Waar voelt de mens zich vaak het lekkerst in
zijn vel
Op een niet bedacht terrein, ontstaan zonder
model.”*

De eerste regels staan hierbij voor de systeemwereld, terwijl de laatste twee regels voor de leefwereld van de samenleving staan.

Van doel naar middel

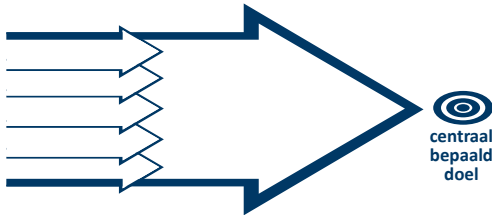
De met de Ow gevraagde perspectiefwisseling van de vakvrouw/man is de denkrichting van buiten naar binnen in plaats van van binnen naar buiten en in het jargon van alledag: van nee tenzij naar ja mits. Hij of zij wordt geacht »

◀.....
*In Zaanstad helpt de
jeugd mee bij het
schoonhouden van de
straat. Met de ‘stad zijn’
is er geen sprake meer
van een samenleving
versus een overheid.
Beide maken deel uit van
de stad als twee kanten
van de medaille.
Beeld LSAbewoners.nl*

De 'stad maken' versus de 'stad zijn'. Beeld Munsterwerk/Stedelijke vernieuwing op uitnodiging, KEI/NICIS 2012

stad maken

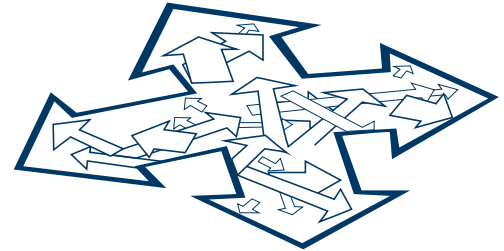
"Wat wij willen"
Stedelijke vernieuwing als programma
Projectmatige ingreep
Curatief
Ontwikkelen
Sturen op gemiddelde stijging
Voordeel van de grote schaal
Besloten en gesloten proces

inclusief te denken en doen, dat wil zeggen niet alleen de 'eigen' belangen exclusief voorop te stellen, maar ook rekening te houden met de belangen van anderen die in een gebiedsopgave spelen. In de Ow wordt deze perspectiefwisseling de paradigmashift genoemd: niet het beleid staat (meer) centraal, maar de gebiedsopgave. Een andere term die in dit verband wordt gebezigd is die van empathisch adviseur als tegenhanger van de professional die exclusief staat voor zijn standpunt. Wouter Hart heeft deze fundamenteel gewijzigde denkrichting

stad zijn

"Wat zij willen"
Stedelijke vernieuwing als middel
Continu proces
Preventief
Ontwikkelen beheren
Herkennen van kansen
Som van de kleine schaal
Open uitnodigend proces

uitgewerkt als De Bedoeling in *Verdraaide Organisatiess* (2012).

Vertaald naar de praktijk van de ruimtelijke ordening van vandaag de dag, betekent dit dat de regels in een bestemmings-/omgevingsplan geen doel op zich zijn, maar een middel om een doel te bereiken. Concreet: de bedoeling van de parkeernorm is niet de norm als zodanig van een x-aantal parkeerplaatsen per y aantal vierkante meter aan functie z, maar een middel om de leefbaarheid en de bereikbaarheid van een

Bewonersparticipatie in het Brabantse Molenschot

Onverwachte openingen dankzij de Omgevingswet

'Hello, it's me ... Hello from the other side', zingt Adele in *Hello*. Menig burger of buurt ervaart een dergelijk grote afstand tot de lokale overheid. Zelfs als geen sprake is van een onoverbrugbare kloof bestaat er niet zomaar een integrale en participatieve agenda zoals beoogd in de Omgevingswet. In dit artikel bekijkt Ger Pepels de zoektocht naar het gedeelde eigenaarschap voor de fysieke leefomgeving vanuit het perspectief van de samenleving, met als casus de ervaringen in het Brabantse Molenschot en aan de hand van het CLEAR-model.

Hoe te werken	Wat te bereiken
Denken in kansen en mogelijkheden	Meer ruimte voor burgers, instellingen en ondernemers
Wensen zijn leidend binnen kaders van wet en regel	Meer durf en vertrouwen
Veranderende rollen voor alle partijen	Meer mensen die zelfstandig en met elkaar oplossingen vinden
Kaders en regels zo weinig en zo eenvoudig mogelijk	Sneller verloop, sneller helderheid, duurzamere oplossingen
Doelgerichte handhaving achteraf	Betere verbindingen
Integrale afweging en informatie is beschikbaar, vindbaar en bruikbaar	Samenwerking in stad en regio

plek of buurt te organiseren. Het grote voordeel van deze denkwijze is dat de parkeernorm als norm maar één weg naar Rome veronderstelt (er wordt ja/nee aan de norm voldaan), terwijl de parkeernorm als middel vele wegen naar Rome ontsluit: verschillende openings- en sluitingstijden van functies opdat dubbelgebruik van parkeerplaatsen mogelijk wordt, de bevordering van het woon-werkverkeer met de fiets, collectief bedrijventerreinvervoer enzovoort. De Bedoeling is een pleidooi om met doelvoorschriften in plaats met middelvoorschriften te werken, waarmee het omgevingsplan blijvend kan inspelen op innovaties.

Samenvattend en bovenal schematisch komt het vakmanschap fysieke leefomgeving tot

uitdrukking in onderstaande tabel waarbij we ervoor moeten waken om niet te denken in tegenstellingen. Er is sprake van complementariteit waarbij de ruimtelijk functionele kwaliteiten van het plangebied de (mate van) overheidssturing bepalen. Of zoals in het coalitieakkoord 2018-2022 van de Gemeente Tilburg staat: '... een overheid die ruimte schept, meedenkt en meedoet en beschermt wat kwetsbaar is.'

In een tweede artikel in een serie van drie wordt dezelfde vraag opgeworpen, maar dan beantwoord vanuit het perspectief van de samenleving. Wat betekent het gedeeld eigenaarschap tussen samenleving en overheid voor de fysieke leefomgeving?

▲ *Hoe te werken en wat te bereiken vanuit De Bedoeling.*
Bron: concept-programmaplan implementatie Omgevingswet als veranderopgave, gemeente Tilburg 2017

Molenschot is een kerkdorp met 1300 inwoners en onderdeel van de gemeente Gilze-Rijen. De Molenschotters ervaren hun dorp als relatief welvarend. Het dorp ligt dicht bij het militaire vliegveld en kent vanwege de geluidsnormen sterke beperkingen voor nieuwbouw. Voorzieningen als de supermarkt verdwijnen naar nabijgelegen steden en slechts enkele ondernemers en groot-schalige akkerbouwers blijven achter. Openbaar vervoer is afwezig. De bewonersgroep Leefbaar Molenschot neemt vanaf midden jaren negentig initiatieven tegen de krimp. Rond 2008 realiseert de gemeenschap de ingrijpende restauratie van de kerk. Deze

succeservaring stimuleert tot het schrijven van een Integraal Dorpsontwikkelingsplan (IDOP) met een brede ruimtelijke en sociale agenda. De initiatiefnemers krijgen steun van de lokale overheid en realiseren meer dan twintig initiatieven, zoals een gemeenschapshuis en de toestemming om 25 nieuwe woningen te bouwen. Daarmee weten zij indirect de bedreiging van het voortbestaan van de lagere school voorlopig af te wenden.

Stip op de horizon

De gemeenschap is trots op de sterke onderlinge contacten, de sport- en culturele verenigingen, de rust en de groene omgeving. De bewoners maken met hun vrijwillige inzet (vijf fte/jaar) het

gemeenschapshuis tot het hart van het dorpsleven. De stichting Dorpsbelang (voorheen werkgroep Leefbaar) coördineert enkele werkgroepen die bijdragen aan de leefbaarheid in de gemeenschap, zoals het Eetpunt, het contact met 65+- en 75+-ers en vervoer, terwijl nieuwbouw en seniorenhuisvesting tegen beter weten in hoog op de agenda blijven staan.

De stichting hoort in 2017 van de sinds 2009 betrokken ambtenaar uit het sociale domein dat zij de prioriteiten in haar werk moet verleggen. De stichting vraagt en ontvangt beperkte middelen van de gemeente om op eigen initiatief met externe steun een toekomstvisie op te stellen. Het resultaat 'De Stip op de

»

Overleg met bewoners uit Molenschot over de trots, dromen, wensen en ambities. Beeld Ger Pepels

horizon' inspireert, maar voelt voor de betrokkenen ook abstract. De stichting vraagt zich af hoe zij dit verder op wil pakken.

Gebrek aan inzicht

De bewoners zien tot hun verrassing vrijwel tegelijkertijd dat gemeentelijke ambtenaren uit het ruimtelijke domein toenadering zoeken in verband met de nieuwe Omgevingswet. Zelf zijn zij eind 2017 als actieve bewoners niet op de hoogte van de veranderende wetgeving. Ze zijn bereid om deze kans te verkennen, maar vragen zich wel af hoe en met welke middelen.

Ze benaderen de ontwikkelingen pragmatisch en vanuit bestaande maatschappelijke kaders.

De bewoners zien niet vanzelf de kans of uitdaging om vanuit de integrale benadering van economische, sociale en ecologische duurzaamheid te werken aan de kwaliteit van de leefomgeving op langere termijn. Zo bepalen de huidige grootschalige landbouw en veehouderij de kwaliteiten van hun groene omgeving. Wel ervaren ze zelf spanning tussen de investeringen in de natuur (ecologische hoofd-

structuur, EHS) en hun hoop op meer nieuwbouw. Het versterken van de lokale economie, met bijvoorbeeld mogelijkheden voor recreatie, kortketenlandbouw en meer lokale voorzieningen, komt niet naar voren ondanks de aanbeveling in 'De Stip op de horizon' om de betekenis van de coöperatie als organisatievorm te verkennen. Het maatschappelijke middenveld speelt bij de aanpak van activiteiten nauwelijks een rol.

Dynamiek in de relaties

We kunnen het CLEAR-model gebruiken om de relaties met maatschappelijke actoren vanuit de actieve bewoners te duiden. Het model is daarvoor uitgebreid met het onderscheid in een strategisch en operationeel niveau. *Can do* en *Like to* duiden op de kwaliteiten van de actieve bewoners, *Enabled to*, *Asked to* en *Responded to* zijn de kwaliteiten die de bewoners ervaren vanuit de overheid. De tabel geeft de ervaring weer op drie momenten: kerk/IDOP in 2009, betrokkenheid van gemeente in 2017 en de uitdaging eind 2018.

De tabel laat zien dat de actieve bewoners aanvankelijk zowel strategisch door visie en netwerken, als operationeel in

staat zijn om hun ambities te realiseren. De lokale overheid ondersteunt de bewoners waar nodig. Deze kwaliteiten van de actieve bewoners veranderen in de loop van de tijd. Doordat de operationele steun van de gemeente vanaf 2017 alleen op verzoek beschikbaar is, verzwakt de gezamenlijke strategische capaciteit. De stap naar de Omgevingswet (2018) creëert voor de bewoners een nieuwe opening, maar de uitwerking is pril.

De kwaliteiten van en de interacties tussen betrokkenen blijken in een voortdurend veranderende context én dynamisch én onderling afhankelijk te zijn. Een optimaal resultaat vraagt om een gezamenlijke afstemming van de beschikbaarheid en inzet van kwaliteiten en middelen.

Meeting the other side: how/where?

De Gemeente Gilze-Rijen schept binnen haar opvattingen over bestuur in 2017 de formele kaders voor een pilot rond de Omgevingswet in Molenschot. De gemeente bakt haar 'invited space' (Van Buuren, 2018) af door alle Molenschotters te betrekken, twee ambtenaren enige tijd en ruimte te bieden, te vertrouwen op de gerichtheid van de Molenschotter op de gemeentelijke ambities, niet vooraf de agenda te bepalen en de bewoners 'te ontmoeten waar ze zijn'. De stichting Dorpsbelang ligt weliswaar voor de hand als gesprekspartner, maar de gemeente wil zich verzekeren van breed draagvlak en vraagt studenten, als relatief neutrale partij, om informele gesprekken te voeren over de wensen en behoeften van bewoners en het draagvlak te polsen. Met de uitkomsten in de hand faciliteren de studenten vervolgens in april dit jaar een bijeenkomst met ruim

		2009	2017	2018
Can do	Strategisch	IDOP geïnitieerd	Topspelers netwerk treden ietwat terug	Bewoners eisen ruimte niet op; beschikbare tijd is beperkt; outside-in leren is beperkt
	Operationeel	Ook veel sociale doelen gerealiseerd, naast gemeenschapshuis	Uitvoer aan breed scala aan initiatieven / support	Openingen rond seniorenhuisvesting en nieuwbouw
Like to	Strategisch	Werkgroep Leefbaar	Dorpsbelang heeft moeite om nieuwe bewoners te binden, projecten te starten	Beperkte groep: rond 15 bewoners;
	Operationeel	Bijzonder veel	Bruisend	Stap voor stap
Enabled to	Strategisch	Biedt steun om plan te ontwikkelen	Beperkte steun voor realisatie STIP	Belofte is om op wensen te reageren
	Operationeel	Ambtenaar toont zich betrokken	Waar gewenst link met sociale domein	Ambtenaar uit ruimtelijke domein blijft niet betrokken
Asked to	Strategisch	Reageert op initiatief bewoners	Responsief	Start voorzichtige pilot
	Operationeel	Stimuleert bewoners om zelf initiatief te nemen	Vindt dat bewoners initiatief nemen	Beperkte inzet, via studenten
Responded to	Strategisch	Vooraf ondersteuning realisatie MFA	Geen vraag, geen reactie	Voorzichtige interactie met Dorpsbelang
	Operationeel	Brede steun voor ontwikkeling	Waar gewenst	Concrete actie beperkt

Het CLEAR-model**Groen**

Draagt positief/krachtig bij aan

Oranje

Is aanwezig maar onvoldoende krachtig/vult rol niet proactief in

Rood

Draagt niet/nauwelijks bij aan

35 bewoners over de trots, dromen, wensen en ambities. De studenten weten de bewoners hierbij echt te betrekken, weliswaar zonder een rol voor 'Stip op de horizon'. Zo krijgt een van de bewoners een instemmend applaus voor zijn afsluitende conclusie: 'We hebben de verantwoordelijkheid om ons dorp mooier achter te laten voor toekomstige generaties.' De studenten koppelen de uitkomsten terug naar de gemeente.

De stichting wacht vervolgens lang op vervolgacties vanuit de gemeente. De stichting krijgt uiteindelijk in oktober 2018 een vervolgesprek met een nieuwe wethouder. Ook ambtelijk krijgt de betrokkenheid en de relatie opnieuw vorm. Daarnaast ontstaan er onver-

wachte openingen rondom weerbarstige thema's. Nieuwe interpretaties van de geluidsnormen rond het vliegveld maken nieuwbouw in de toekomst wellicht toch mogelijk. Ook blijken er nieuwe kansen te zijn voor de verkenning van zowel de locatie als de exploitatie van de seniorenwoningen. Daarmee komen deze concrete projecten dit najaar opnieuw hoog op de agenda van de kleine kerngroep van actieve bewoners in de stichting Dorpsbelang.

Leer- en experimenteerplatform

De kernvraag voor zowel overheid als samenleving is: hoe en op wiens initiatief, met welke ambitie, moet het nu verder met de versterking van

de participatieve (en integrale) ambities van de Omgevingswet?

De ervaringen in Molenschot, onderdeel van het Living Lab Omgevingswet Midden-/West-Brabant, leren ons dat voortgaande en transparante samenspraak noodzakelijk is om een gelijkwaardig speelveld te krijgen voor de dialoog tussen de systeem- en leefwereld. Dit kan niet worden benaderd als een lineair en oplossingsgericht vraagstuk. De betrokkenen, hun belangen en de onderlinge interacties veranderen voortdurend. Er is behoefte aan een structureel leer- en experimenteerplatform om in samenspraak met nieuwe taal en nieuwe initiatieven te komen tot de optimalisering van de kwaliteiten van de leefomgeving op de langere termijn. «

Omgevingswet en burgerparticipatie

Een omarming onder voorwaarden

De Omgevingswet staat bol van de veelbelovende ontwikkelingen, zoals maatschappelijke doelen voorop en meer kwaliteit door participatie. Maar de wijze waarop die participatie wordt ingevuld, is nogal bescheiden en er gaat geen dwingende werking van uit. Sterker: het risico is aanwezig dat de burger er helemaal niet tussenkomt in het samenspel tussen overheid en markt. Het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA) inventariseerde wat er beter kan.

De Omgevingswet is, zeker voor actieve bewoners, nog een grote onbekende. Het hoge technocratische gehalte van wetgeving, de signalen over uitstel van deze wetgeving en het lang onduidelijk blijven wat dit nu betekent voor de dagelijkse praktijk van actieve bewoners, dragen er niet aan bij dat bewoners zich hierin verdiepen. Onterecht, want het gaat wel ergens over.

Decentralisaties zijn niet zo goed gevallen

Want terecht wordt de Omgevingswet wel de vierde decentralisatie genoemd, na de drie decentralisaties binnen het sociaal domein. Deze decentralisaties zijn in de ogen van bewoners nogal snel en onzorgvuldig doorgevoerd, al was het maar doordat ze gepaard gingen met grote bezuinigingen. Lokale overheden trokken zich terug in hun schulp om samen met instituties nieuwe werkwijzen te bedenken. De actieve bewoner klopte tevergeefs aan hun deur om hulp aan te bieden.

De decentralisatie door het invoeren van de Omgevingswet gaat niet alleen gemeenten en andere overheden aan. Van de bewoners – om maar liever niet te spreken over burgers – wordt verwacht dat ze verantwoordelijk zijn voor het beschermen van hun eigen omge-

ving en haar kwaliteit. De wetgever gaat uit van actieve nieuwsgierigheid, meedenken en standpunten innemen. En als de actieve bewoner initiatief nemen, worden zij ook verantwoordelijk voor een goede invulling van de participatieplicht.

Reden te meer om je als actieve bewoners en als overheid goed voor te bereiden op de nieuwe rollen met de Omgevingswet. Het vraagt zeker nieuw vakmanschap van ambtenaren, zoals in het eerste artikel van dit drieluik al is aangegeven. De verwachting is dat maar liefst veertig tot zestig procent van de ambtenaren een andere functie krijgt of op een andere afdeling gaat werken. En dat bewoners niet zonder meer staan te wachten op nieuwe bezigheden en verantwoordelijkheden blijkt wel uit het verhaal van Molenschot in het tweede artikel. Wat zijn nu voor bewoners wenkende perspectieven om van de Omgevingswet een succes te maken? Welke eisen kunnen we stellen aan het nieuwe speelveld waarop bewoners hun rol met verve kunnen invullen?

1. Zet maatschappelijke waarde voorop

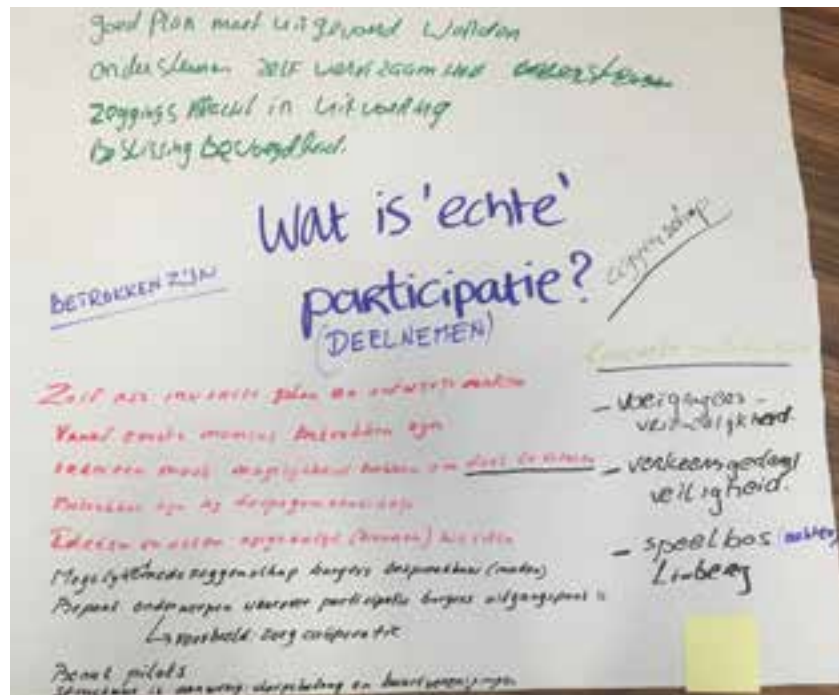
De fysieke leefomgeving (stadsontwikkeling, ruimtelijk beleid, mobiliteit, vastgoed of openbare ruimte) is geen doel op zich. Het

gaat om de kwaliteit van de fysieke leef-omgeving die voor mensen een intrinsieke waarde heeft, teneinde maatschappelijke en economische waarden en doelen te bereiken. In Nederland is ruimte een schaars goed. Belangrijk dus om af te wegen welke van deze waarden en doelen prioriteit krijgen. Te vaak zien we dat economische waarden en doelen prevaleren boven meer maatschappelijke doelen. Het badhuis dat niet meer als wijkcentrum wordt gebruikt, maar als kantoor dient voor een advocatenpraktijk. Openbaar groen bij het winkelcentrum dat plaats moet maken voor parkeerplaatsen. De auto die nog altijd stevast meer ruimte krijgt in en buiten de stad ten opzichte van fietsers en te voetgangers. Zomaar wat voorbeelden. Deze houding zet bewonersinitiatieven – die voor hun activiteiten een gebouw of publieke ruimte nodig hebben – op grote achterstand. Bij het maken van omgevingsplannen en het afgeven van omgevingsvergunningen moeten maatschappelijke waarden als gezondheid, sociale samenhang, cultuur en historie of bijvoorbeeld recreatie veel vaker voorop worden gesteld. Wanneer bewoners (mede) regie voeren zal er een evenwichtiger balans komen tussen economische en maatschappelijke doelen en krijgen bewonersinitiatieven een eerlijker kans.

2. Geef bewoners een betere informatiepositie

Ondanks alles lukt het een wijk vaak om veel deskundige bewoners uit de wijk te mobiliseren en de collectieve intelligentie te organiseren. Vervolgens wordt deze vaak niet of onvoldoende op waarde geschat. Het zou een plicht van de overheid moeten zijn om expertise (via budgetten) beschikbaar te stellen aan bewoners.

De bewoner staat qua kennispositie op een behoorlijke achterstand. Marktpartijen en overheden hebben grote budgetten om zich te laten bijstaan door experts en om onderzoek te laten uitvoeren. Open data die beschikbaar zijn en door bewoners eenvoudig te raadplegen zijn eerder uitzondering dan regel. Het digitaal stelsel dat onder systeemverantwoordelijkheid van de Rijksoverheid wordt ontwikkeld, kan daar een oplossing voor bieden. Maar de vraag is of iedere bewoner – dan spreken we nog niet over de digitale kloof – zijn weg kan vinden in de grote hoeveelheid data.

3. Maak verbinding met nieuwe democratische praktijken

Hier ligt de grootste kans en misschien ook wel de morele plicht. In onze massale zoektocht naar vernieuwing van de lokale democratie is de fysieke omgeving bij uitstek geschikt om nieuwe democratische praktijken te ontwikkelen en in te voeren. Niets is zo nabij dan je eigen directe leefomgeving. Het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners pleit al jaren voor buurtrechten. Het meeste bekende recht is het 'right to challenge', het recht om je overheid uit te dagen door zelf met plannen te komen voor publieke taken.

Het recht op gebiedsplanung (in Engeland *Neighbourhood planning*) is minstens zo be- loftevol. Het recht om als gemeenschap zelf plannen te maken voor jouw eigen omgeving. Met een formele status mits voldoende kwaliteit en draagvlak.

En dan is er nog het recht op overname: (maatschappelijk) vastgoed moet, wanneer het op de markt komt, in eerste instantie aangeboden worden aan de gemeenschap zelf. Gelukkig staan deze rechten in het huidige regeerakkoord. Het is aan ons allen om daar een goede invulling aan te geven. Dan kunnen we allemaal de beloftes van de Omgevingswet omarmen.

Wat zijn voor bewoners
wenkende perspectieven
om van de Omgevingswet
een succes te maken?
Beeld Ger Pepels

«

AUTEUR JACO BOER

Heiloo en Wierden geven vorm
aan participatie rond omgevingsvisie

Landschap verbindt!

Veel gemeenten zijn op zoek naar een zinvolle manier om hun burgers bij het opstellen van de omgevingsvisie te betrekken. In Heiloo en Wierden maakten boeren en omwonenden gezamenlijk een toetsingskader voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen op basis van breedgedragen landschapskwaliteiten. Naast input voor de omgevingsvisie zorgden de bewonersbijeenkomsten voor meer wederzijds begrip tussen de gebruikers van het gebied.

→
*Veel inwoners bleken
 gehecht aan de talloze
 kleine landschapselemen-
 ten in het gebied, zoals
 een rij knotwilgen, een
 oude waterloop of de nog
 aanwezige houtwallen.
 Beeld Edwin Raap*

Burgers hebben van de wetgever een belangrijke rol gekregen in de totstandkoming van lokale omgevingsvisies. Over alle belangrijke keuzen en afwegingen moeten ze mee kunnen praten, zodat er een breedgedragen toekomstvisie ontstaat. Dat is geen gemakkelijke opgave voor bestuurders. Meestal komen bewoners pas in actie als hun leefomgeving door een nieuwbouwplan of de aanleg van een weg wordt bedreigd. In vier gemeenten is het afgelopen jaar geëxperimenteerd met een methode waarin burgers vooraf heldere randvoorwaarden formuleren voor toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen. De kwaliteit en beleving van het landschap staan daarin centraal.

Kennis en opinies delen

Edwin Raap van Landschap Noord-Holland was met enkele andere adviseurs en landschapsarchitecten nauw betrokken bij de vier pilots. 'In het project Gewaardeerd Landschap bepaalden boeren en omwonenden met elkaar welke onderdelen van het landschap zo waardevol zijn dat ze bij nieuwe ruimtelijke ingrepen behouden moeten blijven. Zo ontstond een helder toetsingskader die in de lokale omgevingsvisie kan worden gebruikt.'

Erfgoed en ruimte

Nederland verandert voortdurend. Hoe houden we het karakter van ons land zichtbaar? In het programma Erfgoed en Ruimte zette de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de afgelopen jaren samen met andere partijen in op ruimtelijke ordening vanuit cultuurhistorische inspiratie. ROM deed er iedere maand verslag van. Ontdek ook op www.erfgoedenuimte.nl hoe cultureel erfgoed een basis is voor kwaliteit in ruimtelijke opgaven.

De initiatiefnemers stelden voor alle vier gemeenten eerst een biografie van het landschap op om de bewoners een zekere basiskennis over het gebied en zijn ontstaansgeschiedenis mee te geven. Ze maakten daarbij dankbaar gebruik van Panorama Landschap, een website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed met objectieve informatie over het landschap van 78 Nederlandse regio's. Deze basiskennis vormde het uitgangspunt voor een discussie over waardevolle landschapsonderdelen en wensen ten aanzien van het beheer. De deelnemers zetten het gesprek later voort tijdens een fietstocht door het gebied, waarna alle resultaten op een afsluitende bijeenkomst werden samengevat en gepresenteerd. In iedere gemeente ontstond zo een breedgedragen lijst van landschappelijke kernkwaliteiten die in de omgevingsvisie als toetsingskader voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen kan worden gebruikt.

Wederzijds begrip

Raap was zelf als projectleider nauw betrokken bij de bijeenkomsten in Heiloo. Daar discussieerden agrariërs en omwonenden intensief over de uitbreiding en modernisering van landbouwbedrijven. 'Niemand wil de boeren uit het gebied hebben. Ze zijn de belangrijkste dragers van het landschap. Maar als er nieuwe grote schuren moeten komen, willen omwonenden dat die zorgvuldig in het landschap worden ingepast.'

Veel inwoners bleken gehecht aan de talloze kleine landschapselementen in het gebied, zoals een rij knotwilgen, een oude waterloop of de nog aanwezige houtwallen. Agrariërs gaven aan dat ze die karakteristieke onderdelen van het boerenlandschap best willen onderhouden. Maar de huidige landbouwpolitiek,

die uitgaat van schaalvergroting en prijsconcurrentie, maakt dit in hun ogen onmogelijk. 'In de loop van het project ontstond steeds meer wederzijds begrip voor elkaars behoeften en wensen. Een gesprek over het landschap blijkt een geschikte manier om partijen te verbinden, waardoor een breedgedragen visie op het gebied kan ontstaan.'

Gezamenlijke oplossingen

Cor Ouwerkerk van de gemeente Heiloo beaamt dat. Ook hij zag tijdens de bijeenkomsten hoe bewoners én agrariërs het landschap open willen houden, maar boeren tegelijkertijd voldoende economisch perspectief willen geven. 'Bij de discussie over de ontsluiting van het gebied kwam die wil om er samen uit te komen terug. Veel agrariërs zitten niet te wachten op paden die hun land versnipperen of voor onrust op het erf zorgen. Bewoners willen juist meer in het buitengebied recreëren. Als je daar met elkaar over doorpraat, blijken omwonenden maar een handvol nieuwe wandel- of fietspaden te willen. Niet iedere plek hoeft voor hen even goed ontsloten te zijn. Daar kom je dus samen wel uit.'

Hoewel uiteindelijk maar een klein deel van de inwoners van Heiloo aan de bijeenkomsten deelnam, neemt Ouwerkerk de resultaten van het participatietraject serieus. 'De aanbevelingen in het eindrapport zijn goed onderbouwd en bieden heldere aanknopingspunten voor onze omgevingsvisie.' Het is nog onduidelijk of Heiloo een eigen visie maakt of daarin met zijn buurgemeenten optrekt. Voor de input vanuit de gemeenschap zal dat volgens Ouwerkerk weinig uitmaken. 'De manier waarop inwoners van Bergen of Castricum het landschap beleven, zal niet erg afwijken van de ervaringen in Heiloo.'

Buurtcoöperatie aan zet

Het idee om burgers via het landschap over de lokale omgevingsvisie na te laten denken, had in het Overijsselse Wierden niet op een beter moment kunnen komen. Jongeren en ouderen trekken er weg, terwijl het kleinschalige coulisselandschap onder druk staat door woningbouw en veranderingen in de landbouw.

In december 2017 richtten bewoners van de buurtschappen Notter en Zuna een coöperatie op om de leefbaarheid in het gebied te verbeteren. De gemeente besloot de coöperatie een leidende rol te geven in het participatietraject. Dat leidde tot drukbezochte bewonersavonden en een breedgedragen visie op de omgeving van de twee buurtschap-

pen. 'De inwoners van Notter en Zuna zijn verknocht aan het kleinschalige landschap waarin ze wonen. Maar ze beseffen heel goed dat het gebied open moet staan voor nieuwe ontwikkelingen om verrommeling tegen te gaan', vertelt gemeentelijk beleidsmedewerker Jan ten Tije.

Het begin van het participatietraject in Wierden viel samen met de start van de provinciale pilot Langjarig Landschapsbeheer. Bewoners kunnen daardoor meepraten over de toekomstige omgevingsvisie en waarschijnlijk veel van hun wensen realiseren met geld van de provincie. Zo gaven veel bewoners, net als in Heiloo, aan meer fiets- en wandelmogelijkheden te willen hebben. Dat hoefden niet meteen nieuwe paden te zijn. Het was al voldoende als bestaande wegen, zoals de schouwpaden van het waterschap, geschikt werden gemaakt voor recreatie en beter met elkaar verbonden zouden worden. Ook de ideeën om streekeigen hekwerken neer te zetten en de bermen en akkerranden natuurvriendelijker te beheren, kunnen mogelijk voor een deel uit het provinciale geldpotje worden betaald.

Andere omgang met bewoners

Ten Tije is tevreden over de uitkomsten van de bewonersavonden en de fietsexcursie door het buitengebied. Bewoners zijn volgens hem op een andere manier naar hun leefomgeving gaan kijken. Ze hebben ook veel ideeën aangeleverd. 'Het wordt voor ons gemakkelijker om in de omgevingsvisie nieuwe ontwikkelingen en behoud van het landschap tegen elkaar af te wegen. Wierden is natuurlijk groter dan Notter en Zuna, maar deze pilot laat ons zien dat het mogelijk is om bij gebiedsontwikkeling op een andere manier met bewoners om te gaan.'

▲ Bewoners en boeren tijdens een fietstocht door het gebied bij Notter en Zuna in Wierden, Overijssel.
Beeld Martijn Horst

A portrait of Erik Jan van Kempen, a middle-aged man with short, light-colored hair, wearing a dark blue pinstriped suit, a white shirt, and a striped tie. He is standing outdoors with green foliage in the background.

AUTEUR MARCEL BAYER

Programma-dag Omgevingswet Erik Jan van Kempen

‘Wetten maken niet de wereld, mensen doen dat’

We hebben nog twee jaar te gaan voordat de Omgevingswet van kracht wordt. Tijd voor een update over de stand van zaken bij de invoering. We gingen te rade bij de hoogste ambtelijke baas, Erik Jan van Kempen, programma-directeur-generaal (dg) en bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) verantwoordelijk voor het wetgevingstraject en het interbestuurlijke implementatieprogramma.

Een fors deel van de nieuwe Omgevingswet is inmiddels door het parlement gelooft. Nu ligt het wetsvoorstel Invoeringswet bij de Tweede Kamer en naar verwachting begin 2020 zal het laatste onderdeel van het wetgevingspakket, de Aanvullingswet grondeigendom, in het Staatsblad staan.

Van Kempen noemt het een strak proces dat met welhaast militaire discipline en precisie wordt doorlopen, en dat begin 2020 als eindpunt heeft. 'Dan moet het afgerond zijn, zodat we ruim voor de inwerkingtreding op 1 januari 2021 eventueel de laatste finesses kunnen aanbrengen.'

Haagse schotten

Wat vindt u goed gaan??

'Ik ben trots op de samenwerking, zowel interdepartementaal als tussen de overheids-lagen. Zo'n grote wetgevingsoperatie vraagt een strakke regie en heel goede communicatie met de medeoverheden, de waterschappen, provincies en gemeenten. Enerzijds moeten we alles in transparante samenwerking doen, anderzijds moeten we het tempo vasthouden. Dat kan alleen als je de processen helder hebt en daarover heel goed communiceert. Dat is tot dusver goed gelukt.'

Heeft u het idee dat de Haagse schotten echt weg zijn?

'Het zou arrogant zijn om te denken dat de Haagse schotten weg zijn. Volgens mij blijft het thema van de verkokering en ontkokering altijd actueel. Met de Omgevingswet laten we zien dat we heel goed als gezamenlijke overheid naar buiten kunnen treden. Dat is best bijzonder, zeg ik eerlijkheidshalve. We werken als departementen niet meer puur vanuit de eigen beleidscompetenties, durven los te laten en ruimte te bieden aan anderen. Dat moet ook wel, want de grote opgaven waar we voor staan gaan over de grenzen van de eigen competenties heen. Neem de energietransitie en het klimaatbeleid; daar gaat niet alleen EZK over. Het krijgt een plek in de Nationale Omgevingsvisie en raakt ook de bouwregelgeving, en daar dragen wij verantwoordelijkheid voor. Ik merk zelf dat je elkaar op dg-niveau veel makkelijker weet te vinden dan in het verleden gebeurde.'

Politieke realiteit

Is zo'n integraal project vanuit BZK makkelijker aan te sturen, omdat hier ook de verantwoordelijkheid voor het openbaar bestuur ligt?

'Als je de Omgevingswet ziet als een operatie die je vormgeeft met andere overheden, dan

past ie hier goed. De verbinding met de andere overheden is hier wel heel sterk en juist omdat we nu veel optrekken met medeoverheden zie je de meerwaarde.'

Waar maakt u zich zorgen over en moet er een tandje bij?

'Ik maak me niet per se heel grote zorgen. Ik zeg ook niet dat het een makkelijk project is. We moeten nog een aantal inhoudelijke wetten door het parlement loodsen. Zo moeten we de Invoeringswet nu behandelen, omdat medeoverheden die bijvoorbeeld nodig hebben om het digitale traject vorm te geven. Maar we weten niet hoe de samenstelling van de Eerste Kamer volgend jaar wordt en wat dat voor gevolgen heeft voor de wetsbehandeling. Als ambtenaar kun je de eigen processen inrichten en de samenwerking met collega's bij andere overheden vormgeven, maar je hebt geen grip op de politieke realiteit. Alles en iedereen moet meewerken om echt op tijd klaar te zijn.'

Peer pressure

Uit recent onderzoek blijkt dat de helft van de gemeenten bezig is met de omgevingsvisie of het omgevingsplan. Dat betekent ook: de andere helft nog niet. Wat gaat uw departement daaraan doen?

'Ik vind het juist opvallend goed dat al de helft van de gemeenten bezig is met een omgevingsvisie en het omgevingsplan. Ik ben niet zo bang dat dit niet op tijd wordt opgepakt, de wet gaat pas over twee jaar in werking. Het komt niet zo vaak voor dat er al vooruitgelopen wordt op een wet die nog niet in werking is. De Crisis- en herstelwet – Chw – heeft al geresulteerd in 150 experimenten met het bestemmingsplan met verbrede reikwijdte, de voorloper van het omgevingsplan. We hebben al een paar jaar een interbestuurlijk implementatieprogramma met gemeenten, waterschappen, provincies en Rijk samen. We zorgen ervoor dat ervaringen breed wordt gedeeld. Wij geloven heel erg in *peer pressure*, in gemeentelijke medewerkers die elkaar stimuleren. We geven gemeenten invoeringsondersteuning. De VNG is er ook heel toegewijd mee bezig, er worden tal van seminars en workshops georganiseerd. Ik denk dat het zaak is om die aandacht goed vast te houden. De Omgevingswet vraagt om een gedragsverandering bij de ambtenaar en dat is niet altijd gemakkelijk, want er komt veel tegelijkertijd op ze af momenteel. Dat vraagt sterke kwaliteiten in het openbaar bestuur en het ambtenarenapparaat. Waar mogelijk bieden we daarbij ondersteuning.' »

◀
Erik Jan van Kempen:
'Uiteindelijk gaat het er
met de Omgevingswet om
dat we de basiswaarden
van de democratie
waarmaken én de
kwaliteit van de
leefomgeving verbeteren.'

Digitaal stelsel

Over het ICT-traject van de implementatie horen we relatief weinig, terwijl de digitale toegankelijkheid van de plannen voor de fysieke leefomgeving zeer belangrijk is voor het functioneren van de nieuwe wetgeving.

‘We zijn aan het bouwen. Begin 2019 komt er een try-outversie in een beperkt deel van het land om te kijken hoe dat werkt. We proberen heel agile te werken, wendbaar en flexibel dus. Al een aantal kwartalen testen we de bouwstenen in een beschermde omgeving. We zijn nu zover dat we er beperkt mee naar buiten kunnen. De vraag is terecht, maar het Digitaal Stelsel Omgevingswet – DSO – is niet te vergelijken met andere IT-projecten van de Rijksoverheid. Deze gaat lukken en we gaan ook heel snel laten zien dat het werkt.’

De ervaringen met de Crisis- en herstelwet laten zien dat planvorming – ondanks extra en ‘ruimer’ instrumentarium – toch veel tijd en zorgvuldigheid vraagt. Terwijl de druk soms erg hoog is en hoger wordt, denk aan de energietransitie en de woningbouw. Hoe moeten overheden met die druk omgaan?

‘De balans tussen tempo maken en zorgvuldigheid betrachten is een precair even-

wicht dat elke openbaar bestuurder dient te bewaken. De Chw-projecten laten zien dat ze dit doen. Mij bereiken geen geluiden dat ze te veel doorslaan naar de ene of de andere kant. Zowel de energietransitie als de krappe woningmarkt kunnen aanleiding geven tot het maken van tempo. Ik zie tegelijk veel tegendruk, bij gemeenten en ook ontwikkelaars, om goed na te denken over het toevoegen van kwaliteit in plaats van het snel uit de grond trekken van een nieuwe woonwijk.’

Vertrouwen

Heeft u er vertrouwen in dat de gemeenteraden er voldoende bovenop zitten dat waarden voor bijvoorbeeld gezondheid en veiligheid niet in het gedrang komen met de afwegingsruimte voor het lokaal bestuur die de Omgevingswet biedt?

‘Ja, anders zou je geen vertrouwen hebben in de lokale democratie. Ik denk dat we met z’n allen moeten blijven werken aan de kwaliteit daarvan. Met de Omgevingswet wordt het belang van de gemeenteraad groter. Ze moeten die verantwoordelijkheid ook nemen. En het is de verantwoordelijkheid van de minister van BZK om te zorgen dat die lokale democratie effectief kan zijn. Participatie is daar een belangrijk onderdeel van. Je moet zowel nadenken over benutten als over beschermen, en zorgen dat je de participatie zo organiseert dat deze effectief is, niet verlamd werkt en ook geen wassen neus is. Ik hecht sterk aan de gedachte dat als je de participatie aan de voorkant goed, eerlijk en transparant organiseert, je later veel sneller tot ontwikkeling kunt overgaan.

Participatie kost tijd, ja. Investeer je daar niet voldoende in, dan heb je grote kans dat je elkaar treft bij de Raad van State.’

‘Uiteindelijk gaat het er met de Omgevingswet om dat we de basiswaarden van de democratie waarmaken en de kwaliteit van de leefomgeving verbeteren. Deze wetgeving maakt een eind aan wet- en regelgeving met eindeloos veel kadertjes. Dat is geen garantie gebleken voor meer kwaliteit. In plaats daarvan komt er één groot kader dat meer ruimte geeft, dat uitgaat van wat je op een bepaalde plek wilt bereiken en niet van wat je daar niet mag. Maar het valt of staat met het gebruik ervan. Als het werkt zoals wij het bedoeld hebben, maken we Nederland samen een stukje mooier. Wetten zijn nooit een doel maar een middel om samen iets te bereiken. Wetten maken niet de wereld, mensen doen dat, op basis van wederzijds vertrouwen.’

‘Uiteindelijk gaat het er met de Omgevingswet om dat we de basiswaarden van de democratie waarmaken en de kwaliteit van de leefomgeving verbeteren.’

Facts & Figures

Datum donderdag 7 februari 2019

Waar Redactie ROM, Paulus Borstraat 41, Amersfoort (direct achter station Amersfoort)

Voor wie beleidsmedewerkers en professionals in de ruimtelijke ordening en op milieugebied, bestuurders, ondernemers

Kosten 50 euro voor abonnees ROM en ander uitgaven van Elba-Rec, 100 euro voor niet-abonnees

WERKSEMINAR

Regionale aanpak energietransitie

07/02/'19

Nu het Klimaatakkoord er is, moeten gemeenten en provincie concreet aan de slag met de uitwerking. Daarvoor is een regionale visie en strategie onontbeerlijk, die zijn beslag moet krijgen in de Regionale Energiestrategie (RES). Maar hoe kom je tot regionale afspraken, wie zitten er aan tafel en waarover moet het gaan?

Tijdens het ROM/Stadszaken-werkseminar 'Regionale aanpak energietransitie' op **donderdag 7 februari 2019 om 13.30 uur in Amersfoort** geven we antwoord op die vragen.

U wordt door praktijkdeskundigen bijgepraat over de opgave die ons te wachten staat, hoe u energietransitie ruimtelijk kunt faciliteren en u gaat zelf aan de slag!

PROGRAMMA

De energietransitie als regionale opgave

Bij de RES gaat het om de energievoorziening van de toekomst, maar tegelijk over fundamentele economische en ruimtelijke keuzes. Bovendien sluit de RES aan bij de principes van de Omgevingswet: van onderop, met een grote rol voor participatie. 'Het is daarom nodig dat het Rijk zich er even niet mee bemoeit en de RES ook daadwerkelijk aan de regio's laat.' Maar ook draagvlak en betaalbaarheid zijn van het grootste belang. 'We kunnen in Nederland geen energie-armoede laten ontstaan.'

Jop Fackeldey, gedeputeerde Flevoland (onder meer voor klimaat, energie, duurzaamheid en energietransitie) en bestuurslid IPO met de portefeuille energie.

Energietransitie en economie gaan hand in hand

BCI presenteert een aantal concrete cases (bedrijventerreinen bij havens, grote bedrijventerreinen in Brabant) om te laten zien wat dit in de praktijk betekent, welke kansen zich voordoen en hoe je keuzes kunt maken.

Energietransitie in de omgevingsvisie

In Noord-Beveland grijpen de energietransitie en het proces naar de eerste omgevingsvisie in elkaar. Betrokken beleidsmedewerkers én de verantwoordelijke bestuurder laten zien hoe ze dat doen.

Van visie naar programma – Werken met het Dashboard Energietransitie

Presentatie van en oefenen met het Dashboard Energietransitie dat Antea Group samen met Nedgraphics en Imagem heeft ontwikkeld. Met het dashboard wordt energietransitie van visie via programma naar uitvoering inzichtelijk en voelbaar gemaakt

Meer informatie en aanmelden
www.romagazine.nl

Een cultuurverandering naar effectief vraaggericht werken

Het geheim van integrale gebiedsontwikkeling

De toekomstige gebiedsontwikkelaar weet participatie en integraliteit effectief te combineren bij strategische keuzes voor de fysieke leefomgeving. Dat klinkt fraai, maar hoe doe je dat dan precies? De succesvolle vraaggerichte werkwijze van de Herstructureringsmaatschappij Overijssel (HMO) onthult een mogelijke aanpak voor de noodzakelijke professionaliserings- en cultuurveranderingsuitdaging bij de implementatie van de Omgevingswet. Een gegarandeerd succes, volgens onderzoekers Kjell-Erik Bugge en Margot Sloot.

De Omgevingswet beoogt dat ruimte voor ontwikkeling wordt gecombineerd met waarborgen voor kwaliteit en biedt hiertoe vernieuwd instrumentarium. Het effectief inzetten van nieuwe instrumenten om dit doel te bereiken, vraagt om een andere manier van werken. Een werkwijze waarin integraliteit en participatie centraal staan. Deze opgave stelt de (gemeentelijke) gebiedsontwikkelaar voor veel vragen. Want hoe geef je invulling aan participatie en stel je de belangen en initiatieven van gebruikers op een goede manier centraal? Wat is een passende samenwerkingsvorm en hoe maak je strategische integrale afwegingen? Hoe bereik je tegelijkertijd vertrouwen, legitimiteit, realisme en

actiegerichtheid? De Omgevingswet biedt ruimte voor maatwerkantwoorden en juist die ruimte vormt een aanzienlijke uitdaging.

Kwaliteitsverbetering én werkgelegenheid

Vraaggericht werken kan een goed samenhangend antwoord geven op deze vragen. Dit blijkt uit drie jaar onderzoek van het lectoraat Ontwikkeling Werklocaties naar de aanpak van HMO, beschreven in het recent verschenen praktijkboek *Vraaggericht werken in gebiedsontwikkeling*.¹ Het boek bevat beschrijvingen van zeven succesvolle herstructureringsprojecten, waar zowel de vestigingsfactoren voor individuele bedrijven, de fysieke leefomgeving én de werkgelegenheid zijn verbeterd. De geleerde lessen

vormen de ingrediënten van een mogelijke succesformule voor gebiedsontwikkelaars. Illustratief is de herontwikkeling van de voormalige Wehkamplocatie op het bedrijventerrein Rollepaal in Dedemsvaart. Een revitaliseringsopgave met een omvang van 6,6 hectare als gevolg van de migratie van het distributiecentrum van Wehkamp naar een nieuwbouwlocatie in Zwolle. Hoewel deze migratie vanuit regionaal perspectief kansen biedt – de regio Zwolle behoudt immers een belangrijke werkgever – kan deze op lokaal niveau grote impact hebben op de vitaliteit van het bedrijventerrein Rollepaal. Risico's als leegstand en verpaupering liggen op de loer. HMO neemt de volle verantwoordelijkheid in deze uitdaging. Ze koopt de

voormalige Wehkamplocatie aan en is trekker van een intensief proces met bedrijven, particulieren en gemeenten. Ze hanteert een aanpak die leidt tot kavelverkoop, de realisatie van bedrijfsuitbreidingen en -migraties, grondruil en de verplaatsing van een ontsluitingsweg. Een vraaggerichte werkwijze met een mooi resultaat; eind 2017 is de herontwikkelingsopgave met 5,4 hectare teruggebracht tot 1,2 hectare.

Vier lessen

Benieuwd naar de werkwijze van HMO? We lichten een tipje van de sluier op, aan de hand van vier geleerde lessen.

Les 1:

Werk met kansenkaartenn

Een verbeterproces van een bedrijventerrein als Rollepaal kan lang duren. Bedrijven met knelpunten en plannen voor verplaatsing of uitbreiding zijn belangrijke kiempunten voor verandering. Een dynamische kansenkaart, met een overzicht van actuele potentiële investeringsbereid-

heid van partijen en bijbehorende voorwaarden, is een krachtig hulpmiddel voor het matchen van behoeftes op het juiste moment. Dit vraagt van HMO dat zij een vinger aan de pols houdt bij de betrokken partijen en creatief denkt. Voor de voormalige Wehkamplocatie hielp deze werkwijze bijvoorbeeld om de uitbreidingswens van het pluimveebedrijf Plukon (rood in afbeelding 2 Kansenkaart) te koppelen aan het verplaatsen van de bestaande ontsluitingsweg, doordat elders een ondernemer bereid was tot grondruil om daarmee ruimte te maken voor een nieuwe ontsluitingsweg (oranje op de Kansenkaart).

Les 2:

Bouw win-wincombinatiess

Kansen vormen de basis om verder te bouwen aan businesscases. Met elke businesscase geef je invulling aan een concreet ondernemersbelang, bijvoorbeeld de uitbreidingswens van Plukon in de casus. Een succesfactor in de werkwijze van HMO is daarbij

dat zij ondernemers in dit proces ondersteunt, zonder de integrale maatschappelijke waardeontwikkeling (de value case) uit het oog te verliezen. Dit betekent voor de voormalige Wehkamplocatie dat de ontwikkelde individuele businesscases bijdragen aan het verminderen van leegstand, vitaliteit en werkgelegenheid op het bedrijventerrein. Kortom, win-wincombinaties van business- én value cases worden ontwikkeld. Vraaggericht werken betekent daarmee níét 'de klant – de ondernemer – is koning'.

Les 3:

Maak gerichte, scherpe keuzess

Het bouwen aan win-wincombinaties vraagt om een heldere visie op de terreinontwikkeling én het durven maken van scherpe keuzes. Gesprekken met zowel overheden als lokale ondernemers en particulieren, vormen een belangrijk vertrekpunt voor dit proces. Een gemeente kent de prioritaire thema's. Ondernemers en particulie-

▲ De voormalige Wehkamplocatie op het bedrijventerrein Rollepaal in Dedemsvaart. Beeld HMO

»

ren hebben zicht op concrete initiatieven en bijbehorende investeringsbereidheid. Scherpe keuzes moeten vervolgens leiden tot het realiseren van ontwikkelingen met een sneeuwbal effect op de integrale terreinontwikkeling. In de casus wordt daarom prioriteit gegeven aan het realiseren van uitbreidingswensen van lokale ondernemers. Het betreft immers bedrijvigheid, passend bij het karakter van Rollepaal en het lokale werkgelegenheidsvraagstuk. De keuze heeft consequenties voor andere ontwikkelingen. Zo worden uitbreidingswensen van andere functies, waaronder woningen, uitsluitend mogelijk gemaakt voor zover ze de toekomstbestendigheid van het bedrijventerrein niet frustreren.

Les 4:

Werk complementair

Bij elke gebiedsontwikkeling is een breed spectrum aan publieke en private partijen betrokken met ieder hun ei-

gen belangen en verantwoordelijkheden. Vraaggericht werken betekent complementair werken. Oftewel, als gebiedsontwikkelaar je eigen onderscheidende rol pakken. De exacte invulling hangt af van betrokken actoren en de fase waarin de gebiedsontwikkeling zich bevindt. HMO vervult als intermediair in de casus drie rollen:

- **Aanjagen** door actief achter voorwaarden aan te gaan, zoals de omlegging van een ontsluitingsweg. Maar ook door bijvoorbeeld leningen te verstrekken en gronden te kopen.
- **Verbinden** door als 'bruggebouwer' gezamenlijke belangen te zoeken en te delen.
- **Ontzorgen** door locatie-specifieke, milieutechnische en financiële informatie aan te dragen, het voortouw te nemen in onderhandelingen en afspraken te borgen in koop- of samenwerkingsovereenkomsten.

Gemeentelijke cultuurverandering

De vier geleerde lessen hebben één gemeenschappelijke factor: investeringsbereidheid. Focus op investeringsbereidheid maakt vraaggericht werken heel doelgericht. 'Bot' gezegd: draagvlak voor ideeën is onvoldoende, partijen moeten bereid zijn om zélf te investeren. De succesvolle gebiedsontwikkelaar richt zich daarom continu op het actief zoeken naar en beïnvloeden

van investeringsbereidheid in oplossingen, die uiteindelijk bijdragen aan een positieve integrale gebiedsontwikkeling. De gemeente en de private partijen hebben elkaar in dit proces hard nodig en een gezamenlijk ontwikkelde omgevingsvisie kan hierin een krachtige springplank zijn.

Wij hebben aan het begin van dit artikel gesteld dat cultuurverandering dé uitdaging is voor de implementatie van de Omgevingswet. Wij hebben vervolgens laten zien dat vraaggericht werken uitstekend past bij de intenties van de wet en geschikt is om gebruikersinitiatieven effectief te combineren met een positieve integrale waardeontwikkeling van een gebied.

Maar hoe bewerkstellig je zo'n cultuurverandering? Pragmatisch, zeggen wij. Kies eerst wat voor type overheid je wilt zijn²; wat je moet en mag (de wet) en wat je kunt en wilt (de eigen strategische koers). Spiegel vervolgens de eigen organisatie en projecten aan de hiervoor beschreven geleerde lessen en kies maatwerkrollen voor het aanjagen, verbinden en ontzorgen: altijd gericht op investeringsbereidheid. Ontwikkel tenslotte passende nieuwe competenties, want uiteindelijk is het succes in gebiedsontwikkeling afhankelijk van de kwaliteit van de gebiedsontwikkelaars. «

- 1 | Bugge, K.E. en Sloot, M.J.W. (2018), Vraaggericht werken in gebiedsontwikkeling: zeven praktijkvoorbeelden van herstructurering van bedrijventerreinen in Overijsselt, Deventer: hogeschool Saxion, is open access (gratis) te downloaden op www.saxion.nl/ontwikkelingwerklocaties en www.werkvraaggericht.nl/
- 2 | Aan de slag met de Omgevingswet: Eindrapport pilots omgevingsvisie 2017-2018, p. 9.

Kansenkaart van de voormalige Wehkamp-locaties. Eind 2017 was de herontwikkelingsopgave met 5,4 hectare teruggebracht tot 1,2 hectare. Beeld Nadine Rouwers

De keuze tussen klimaattafels en hard ingrijpen

Gaan we de doelstellingen van Parijs halen met klimaattafels of moet de overheid doorpakken en harde maatregelen nemen? Een debat met Jan Paul van Soest en Marjolein Demmers, directeur Natuur & Milieu. Plaats van handeling is het VVM-bureau in Utrecht.

Hoe kijkt Jan Paul van Soest naar het proces van die klimaattafels? 'Je moet onderscheid maken tussen het spel en de spelregels. Aan de aard van het spel ligt het niet. De doelstelling is helder: 49 procent CO₂-reductie in 2030. Bij die doelstelling kun je een reeks van maatregelen bedenken, maar daarmee ben je er nog niet. Wat ontbreekt zijn de instrumenten die partijen ertoe bewegen keuzes te maken om die maatregelen ook daadwerkelijk te nemen. Zonder instrumenten gaan we die doelstellingen niet halen.'

Stok achter de deur

Marjolein Demmers ziet vooral veel meerwaarde in de klimaattafels. 'De energietransitie is een complex vraagstuk, het raakt iedereen in de samenleving. Zonder die maatschappelijke partijen kom je niet tot goede maatregelen. Het voordeel van de klimaattafels is bovendien dat je de vrijheid hebt om het ook over zaken te hebben die niet direct binnen het regeerakkoord passen. De stok achter de deur is het PBL. Die beoordeelt of de maatregelen goed zijn onderbouwd. Dat weten die partijen aan de klimaattafels ook. Het is nu wel het moment voor het Rijk om serieuzer aan tafel te gaan zitten.'

Kennis en kunde ontbreekt

Tijdens de discussie passeren diverse ideeën over de inzet van zelfs vergaande instrumenten. Een CO₂-prijs bijvoorbeeld voor het naar boven halen van olie en gas. Dan blijven olie- en gasvoorraden in de grond en met het geld kunnen we andere maatregelen financieren. Of het quoteren van CO₂ voor diverse doelgroepen. 'Wel effectief, maar niet haalbaar', zo stelt Van Soest. 'De haalbaarheid is omgekeerd evenredig met haar effectiviteit.'

Het ontbreekt volgens hem bovendien aan de kennis en kunde bij de overheid om effectieve instrumenten uit te werken. 'Je moet grondig doordenken hoe het instrument in de uitvoering gaat uitpakken. Die expertise is de afgelopen jaren helemaal weggevloeid bij de overheid.' Wat wel hoopvol is, volgens Demmers, is dat partijen aan de tafels weten dat al veel oplossingen rendabel zijn. 'Ik zie een kanteling in de mindset. Die is meer van: hoe krijgen we dit nu voor elkaar? Daardoor komen er ook andere oplossingen in beeld en kun je uiteindelijk ook betere afspraken maken.'

Ondraaglijke taaheid

De aanwezigen hebben zo hun twijfels over het gepolder aan diverse tafels. De vraag is vooral of dit proces wel past bij de urgentie van de energietransitie. Er is sprake van een ondraaglijke taaheid, het is te vrijblijvend. Het ontbreekt aan politieke wil en ambtelijk vermogen. We hebben een aanpak nodig die past bij een crisissituatie. Wat als er geen handtekening komt onder het klimaatakkoord? Een plan B gaan we zeker nodig hebben. De ambities moeten omhoog, anders halen we die doelstelling van maximaal anderhalve graad temperatuurstijging niet.

Peter van de Laak

Foto: Fred-Ernst

Word persoonlijk lid
en kom gratis naar
een VVM Café in 2019!
Actiecode 2018ROM

www.vvm.info
niet geldig i.c.m. andere acties.

netwerk van
milieuprofessionals

Alle kennis is
welkom

Word nu lid!

Hoe we bewoners verbinden met de NOVI

De kracht van een goed verhaal

Als we de grote opgaven waar Nederland voor staat succesvol willen aanpakken, moeten we veel meer de verbinding zoeken met de directe leefomgeving van de burger. Vooralsnog slagen we er helemaal niet of te weinig in om dat voor elkaar te krijgen. We blijven te veel hangen in framing en verkeerde beeldvorming, vinden Huub Hooiveld en Gerard Hendrix van Agrarische Erfgoed Nederland. Met de ervaringen van een toneelstuk laten zij zien hoe dat beter kan.

Huub Hooiveld is planoloog en lid van het dagelijks bestuur van Agrarisch Erfgoed Nederland, Gerard Hendrix is geograaf en erfgoeddeskundige en adviseur van Agrarisch Erfgoed Nederland.

Dit jaar presenteerde Agrarisch Erfgoed Nederland (AEN) de interactieve theatervoorstelling *Boerderij in de Buurt*. Het stuk is inmiddels twintig keer gespeeld, op diverse plekken in Nederland. Het theater is onderdeel van het driejarenprogramma van AEN, waarin erfgoed in relatie tot de omgeving centraal staat. Agrarisch erfgoed kan van betekenis zijn voor de grote opgaven in het landelijk gebied, zoals de veranderende landbouw, demografische ontwikkeling en energietransitie.

De voorstelling gaat over de bewoners van twee boerderijen. In de ene wordt geboerd, in de andere wonen 'burgers', een stel van wie de ouders al jarenlang in een caravan op het erf wonen. Zij proberen de schuur verbouwd te krijgen tot woonhuis, maar de uitbreidingsplannen en stankcirkel van de burenlaten dat niet toe. Een gebiedsmanager van de gemeente probeert te bemiddelen, maar tot overmaat van ramp komt ook nog de buurt in opstand.

Ingebakken beeldvorming

Voordat de laatste scène wordt gespeeld, vindt discussie plaats met het publiek. Circa vijftig mensen per voorstelling, zowel boeren als burgers. Die discussie levert stevast opmerkelijke uitkomsten op, die ook in het licht van de Omgevingswet van betekenis

zijn. Deze vraagt een grotere betrokkenheid van bewoners en gebruikers bij het beleid voor de leefomgeving. Dat betekent zowel iets voor bewoners en gebruikers als voor de overheid, want we signaleren veel framing, meestal op basis van ingebakken en achterhaalde vooronderstellingen, die de echte toenadering in de weg staat.

- Tussen boeren en burgers bestaan veel vooroordelen. De boeren hebben het over 'stadsen' die geen mestgeur kunnen verdragen aan hun gevoelige neusjes. De burgers zien boeren als de grote milieuvuilers, zonder oog voor landschap.
- Dat leidt tot de vraag: Van wie is het platteland eigenlijk? Van de boer, die er van oudsher woont en er z'n brood verdient? Of van de burger, die er weliswaar later is komen wonen, maar als bewoner er toch ook rechten aan ontleent. En hoe zit dat met de consument of de recreant? Heeft die er nog iets over te zeggen? De vanzelfsprekende opvatting dat het platteland van de boeren is, is geen gemeengoed meer. Maar wordt nog niet door iedereen erkend.
- De belangen op het platteland worden steeds groter. Er zijn minder boeren, maar de bedrijven die overblijven groeien. Ze worden geavanceerder qua technologie en bedrijfsvoering, de investeringen nemen toe. Tegelijkertijd worden de belangen en

de eisen van een goed en gezond leven voor de burger steeds dwingender.

- Die verschillende belangen vertroebelen de discussie. Belangen spelen in elk gebied, maar komen vaak niet open en bloot op tafel. In plaats daarvan wordt in termen van grote thema's als natuur en economie gepraat.
- Communicatie is vaak zenden, pr in plaats van in gesprek en het echte verhaal. Open dagen als 'Kom in de kas', et cetera lijken meer gericht op marketing dan op het horen van het persoonlijke verhaal van het bedrijf. Ook verklaarde tegenstanders van de intensieve veehouderij, zoals Wakker Dier, bedienen zich van deze tactiek.
- De overheid is voor velen degene die niets goed doet. Ze begrijpt niets van de land-

bouw, doet moeilijk over nieuwe functies op het platteland en procedures duren lang. De vergunning is alweer achterhaald als je 'm eindelijk hebt gekregen.

- Er is een groot gebrek aan kennis. Wat zijn de mogelijkheden voor woningsplitsing, voor kangoeroe-wonen of een platte-landswoning? Hoe zit het met de fosfaat-regeling? En andere Europese regelgeving? Hoe zit het ruimtelijk beleid in elkaar? Wat zegt een bestemmingsplan? Het is complex en daarmee werk voor specialisten geworden. Dat maakt de discussie niet makkelijker.

Een aansprekend verhaal

Er is nog een hele weg te gaan als we echt met elkaar in gesprek willen over onze leef-

▲ Scènes uit de theatervoorstelling *Boerderij in de Buurt*. Beeld AEN 2018

»

omgeving. De grote uitdaging is hoe we dat voor elkaar krijgen, en in het bijzonder hoe we de verhalen van bewoners en gebruikers van het landelijk gebied verknopen met de omgevingsvisies die we daarvoor opstellen. Bij zoiets abstracts als de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) geldt dat net zo goed. Daarom sluiten we aan bij het pleidooi van Friso de Zeeuw in ROm 7-8 (juli-augustus 2018) voor de cruciale verbinding tussen integraal strategisch beleid en uitvoering. In feite is dat een oproep voor een aansprekend verhaal voor Nederland. Een verhaal dat zich lokaal goed laat vertalen en perspectief biedt voor concrete uitvoering.

Natuurlijk, het omgevingsbeleid wordt al lang niet meer gemaakt in Den Haag en dat

De NOVI is pas echt ver-nieuwend als partnerschap op het allerlaagste schaalniveau gestalte krijgt

is maar goed ook. Maar als we de laatste versie van de NOVI erop naslaan, dan lezen we wel iets over vier prioriteiten maar niets over waar ze vandaan komen of waar ze toe leiden. We missen een aansprekend verhaal over toekomstig Nederland, vertaald in robuuste concepten. Een verhaal dat van het Rijk is én van provincies en gemeenten. Een verhaal waarin meerdere opgaven samenkomen en waarin bewoners en bedrijven zich herkennen bij de uitvoering.

De Zeeuw onderscheidt drie domeinen waar we volgens hem de koppeling van beleid en uitvoering in de NOVI opnieuw moeten maken en wat moet leiden tot een drietal uitvoeringsagenda's: een nationale, een regionale en een perspectiefgebieden-agenda. Wij komen vanuit de praktijk met een vierde domein dat een agenda vraagt: de gemeenschapsagenda. Oftewel de 'van onderop'-agenda. Dat is de agenda van het gebied zelf. Waarin alles is geborgd wat het gebied zelf belangrijk vindt. De NOVI spreekt zich daar in operationele zin nauwelijks over uit. Maar wij denken, met de ervaring van de Boerderij-in-de-Buurt-discussies, dat een NOVI pas echt vernieuwend is en gaat werken als partnerschap op het allerlaagste schaalniveau gestalte krijgt. Natuurlijk is dit vooral een lokale opgave, maar ook provincie en het Rijk kunnen hierin iets betekenen.

Van onderop

Wij zien in het 'van onderop'-scenario enkele essentiële onderdelen, en we gaan er op twee nadrukkelijk in.

1. VERTELLEN. Of het nu gaat om het verkopen van landschappen en huizen of het vaststellen van wat de identiteit van de streek is: verhalen vertellen is in. De kunst is om die verhalen te vertalen naar een perspectief voor de streek. Welke concrete vormgeven-de principes leveren al die verhalen op? Wat zeggen die verhalen over de identiteit en de volksaard van de streek, over wat wel en niet past bij de bewoners? Wat zeggen ze over een logisch toekomstperspectief? Want we moeten ermee verder kunnen, anders blijven verhalen slechts websites, historische romans of een hoofdstuk in een ontwerprapport. Die verhalen laten zich verbinden met de biografie van het landschap, een meer of minder historisch verantwoorde levensloop-beschrijving van een landschap. Daarmee worden de verhalen sterker. Het perspectief van bewoners op hun leefomgeving is hierbij leidend. De verhalen en biografie vormen het narratief van de streek.

2. VERBINDEN. Of we het nu hebben over bewonersparticipatie, overheidsparticipatie of partnerschap, in alle gevallen moet de vierde dimensie verbonden zijn met de andere drie dimensies zoals De Zeeuw ze noemt. Of zoals we bij een pamflet ter afsluiting van het project IJsselID hebben gezegd: tussen bewoners en beleid. Dan staat de vraag centraal hoe je een 'gebiedsnarratief' verbindt met de grote opgaven voor de

leefomgeving. En hoe daarin ook de ‘moeilijke’ opdrachten een plek krijgen, de zaken die niemand wil, zoals een windmolen of een azc.

Wat opvalt bij de grote opgaven die De Zeeuw in navolging van de NOVI noemt, zoals klimaatverandering en energietransitie, is dat het louter technisch planologische opgaven lijken. Net als we eerder dachten bij bijvoorbeeld Ruimte voor de Rivier. We hoeven het maar te organiseren en het komt goed. In de praktijk blijkt dat die acceptatie er lang niet altijd is.

Mensen van vlees en bloed

Willen we daadwerkelijk tot uitvoering komen dan zullen we grote maatschappelijke opgaven moeten verbinden met de directe leefomgeving, met het leven van stads- en plattelandsbewoners, aan wat zij daarin belangrijk vinden.

Er is niet eens zoveel voor nodig, als er maar gevoel is bij de urgentie van de opgaven, er ruimte is voor eigen invulling en men het gevoel heeft serieus te worden genomen door de overheid. Dan komen er prachtige dingen tot stand als een supermarkt die door het dorp zelf wordt gerund, een windmolen van bewoners zelf of een collectief zonne-

De zoektocht naar het ‘van-onderop’-domein

veld. Er zijn dorpen die hun eigen voedselvoorziening weten te organiseren of een project met deauto's starten, of die zelf een plan maken voor herstructurering van de intensieve veehouderij in hun buurt. Dat lukt als de echte belangen op tafel komen en dromen mogen worden uitgesproken.

Soms zijn er mensen nodig die voor deze verbinding zorgen, zoals gebiedsmanager Saar uit het toneelstuk. Mensen van vlees en bloed. Geen instituties of loketten. Noem ze coaches of verbinders. Dat kan enorm helpen. En laten we erop letten dat niet elk gebied in hetzelfde format wordt gedwongen van het verplicht opstellen van een gemeenschapsagenda, omdat de overheid dit zo graag wil. Als er een aansprekend verhaal is, nationaal, regionaal en lokaal, dan komt de ‘van onderop’-agenda vanzelf.

Opmaat voor de NOVI

Begin 2019 presenteert het kabinet de concept-NOVI, waarin de hoofdlijnen voor de toekomstige ontwikkeling en inrichting van de fysieke leefruimte zijn vastgelegd. ROM biedt ruimte aan vakgenoten om het debat te voeden met hun visie over waar het naartoe moet en wat daarvoor nodig is.

Bijdragen zijn welkom: marcel.bayer@romagazine.nl

‘Van bovenaf’

Het begint dus met goede verhalen. Jammer dat die in de NOVI nagenoeg ontbreken.

Alsof we niet meer durven te dromen of na te denken over een visie. Maar we hebben die verhalen wel nodig, want er moet een perspectief komen voor de opgaven die er zijn, dat vervolgens vertaald wordt naar wat dit voor de regio of lokaal betekent.

Durf hierbij als overheid kwetsbaar te zijn. Benoem je belangen, spreek zelf ook uit wat je graag wilt en laat vervolgens ruimte. Ruimte voor oplossingen van onderop. Want die zijn er, als je verhaal als overheid maar geloofwaardig is.

Daar horen aansprekende concepten bij, zoals Friso de Zeeuw aangeeft. Als het even kan visueel, want een plaatje zegt vaak meer dan duizend woorden.

Denk integraal, dat is voor een ‘van onderop’-agenda cruciaal. Het tegengaan van verkokering is een van de belangrijkste NOVI-opdrachten. Mensen maken echt geen verschil tussen economische, maatschappelijke en omgevingsaspecten. Het leven wordt integraal beleefd. Zorg daarom voor de verbinding tussen de verschillende domeinen. Dat geldt voor de departementen onderling en voor de verschillende overheidslagen. Voor de bewoner is er maar één overheid. Laat dit dan ook zien. Het is beschamend hoe overheden elkaar soms bevechten, bijvoorbeeld rondom Lelystad Airport. Dat helpt niet om het broodnodige vertrouwen te krijgen.

Bij Ruimte voor de Rivier ging dat gelukkig iets beter, juist door de opgave meer integraal aan te vliegen en breder te maken. En door het in een perspectief voor Nederland te plaatsen.

Laat de ‘van-onderop’-agenda maar aan het gebied over. Dat komt wel goed. Maar help die agenda alseblieft met een inspirerende NOVI!

«

AUTEUR MARTIN KROON

Eindejaarsoverpeinzing

Maakbaarheidsgeloof

Grootse opgaven versterken het geloof in maakbaarheid, techniek en innovatie. Dat zien we bij het klimaatbeleid en de energietransitie. Dertig jaar geleden was dat ook zo, met de ‘grote nota’s’ van VROM. Er is sindsdien veel groots tot stand gebracht, maar wat is er over van de erfenis van VROM. Wat had de M aan de RO, hoe kon dat ooit (te?) machtige VROM zo te loorgaan dat de V, RO en zelfs de M in geen ministerienaam meer voorkomen? Die vraag stelt Martin Kroon na 32 jaar werken bij ‘Milieu’.

Martin Kroon is
oud-beleidsmedewerker
verkeer en milieu
(VROM/DGM)

Grootse opgaven versterken het geloof in maakbaarheid, techniek en innovatie. Dat zien we bij het klimaatbeleid en de energietransitie. Dertig jaar geleden was dat ook zo, met de ‘grote nota’s’ van VROM. Er is sindsdien veel groots tot stand gebracht, maar wat is er over van de erfenis van VROM. Wat had de M aan de RO, hoe kon dat ooit (te?) machtige VROM zo te loorgaan dat de V, RO en zelfs de M in geen ministerienaam meer voorkomen? Die vraag stelt Martin Kroon na 32 jaar werken bij ‘Milieu’.

Toen ik in 1974 bij Milieu begon was dat nog onderdeel van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Ik ging werken bij ‘de Regionale Inspectie van de Volksgezondheid, belast met het toezicht op de hygiëne van het milieu in de provincie Zuid-Holland’, een semionafhankelijke organisatie op grond van de Gezondheidswet. Een fantastische leerschool voor een beginnend milieujurist, want alles kwam daar langs, van simpele Hinderwetberoepen tot zonering van kerncentrales en LNG-opslag.

Waakhond

Die waakhondfunctie wordt nu gemist nu de regionale milieu-inspecties onzichtbaar zijn geworden in grotere inspectieconglomeraten. In 1976 konden we nog overnachten een bedrijf sluiten dat een halve woonwijk onder asbestaagsel bedekt had. Dat haalde hooguit het plaatselijke sufferdje. Kom daar nu eens om! Toen was asbestcement ideaal bouw-materiaal, nu dreigt de ondergang voor honderden boeren met enorme schuren, maar geen geld voor sanering. Preventie stond bij de Inspectie voor het Milieu voorop in die tijd, toen Rotterdams drinkwater ondrinkbaar was en het milieu in de Rijnmond onleefbaar. Het afval van de vooruitgang werd nog onder nieuwbouwwijken gestopt, zoals in Lekkerkerk. Milieubeleid werd, lang na de *Urgentie-nota Milieuhygiëne* ie, volwas-sen. Het Directoraat-Generaal Milieuhygiëne vormde met de Rijksplanologische Dienst (en DGVH) in 1982 VROM. Milieuhygiëne werd Milieubeheer, Winsemius en Nijpels waren bovenal milieuminister. Net als bij de RPD met de grote ruimtelijke nota’s, werden de beleidsambities van DGM zichtbaar in de Nationale Milieubeleidsplan-

nen, de NMP’s 1 tot en met 4. De grote nota’s maakten wereldwijd indruk, maar wat hebben ze in de werkelijkheid veranderd? Is ooit systematisch onderzocht wat er van elk beleidsvoornemen is terechtgekomen?! Zolang duizenden mensen vroegtijdig aan luchtverontreiniging overlijden, is dat een relevante vraag.

Metamorfose

Mijn planologische collega’s hadden een andere cultuur dan wij, DGM-technici, chemici en milieujuristen. Wij werkten vooral met normen, decibels en microgrammen, ‘zij’ beschreven – in een kenmerkend maakbaarheidsgargon – toekomstbeelden met ingekleurde kaarten van Nederland. Wij wilden grotere afstanden tussen (vervuilings)bronnen en bewoners: milieuzonering. Planologen willen juist functies integreren en ruimtes vullen. Toen leek de wereld nog maakbaar, met het Rijkswegennet, de Deltawerken, Flevopolders en Vinex-wijken. De overloopsteden bewezen dat beleidsgevolgen niet altijd kloppen met beleidsdoelen, getuige de groeiende auto-afhankelijkheid en files, en sociologische verrassingen als de Bijlmermeer.

De grootste metamorfose, door migratie, voltrok zich dus ongepland en is ook met ambitieuzere ‘omgevingsvisies’ (brrrr!) onoplosbaar. Het oude maakbaarheidsgeloof lijkt nu vooral bij uiterst rechts en bij ‘aardgasvrij’-gelovigen* te heersen.

Synergie en wrijving

De synergie tussen Milieu en RO werkte vooral bij de sanering van verouderde vervuilde industrieën in stedelijk gebied. Bij wegenaanleg en automobilititeit speelde de cultuurkloof ons wel parten. Het was de ‘bekerijng’ van Neelie Kroes in 1987, dankzij zorgwekkende RIVM-berekeningen van de milieugevolgen van verdere autogroei, die een ommekeer bracht in het groeidenken bij VenW. Halvering van de groei van de automobilititeit werd NMP/SVV2-beleidsdoel, een mondiaal novum, net als tien procent minder CO2 tot 2010. Maar het blijft wishfull thinking, zolang rekeningrijden of een kilometer- of CO2-heffing er politiek niet doorkomen. Vanuit de RPD heb ik toen minder steun voor onze stevige milieudoelen ervaren dan vanuit VenW zelf.

Binnen VROM was er dus even vaak synergie als wrijving. Tegenover zwaardere belangen van sommige beleidsterreinen stond VROM grotendeels machteloos. Zo groeide Schiphol gewoon door, is overal snelweglawaaï en groeit het Groene Hart van binnenuit dicht.

Burgerverzet

Zonder milieubeweging zouden Waddenzee en Markermeer al ingepolderd zijn geweest, netjes ingekleurd door planologen. Waar hebben planologen echt een vuist gemaakt voor natuur en milieu?

De vraag moet dus gesteld worden of het samengaan van Milieu met RO aantoonbaar milieurendement gehad heeft. Ik denk van niet. Als burger ervaar ik ruimtelijk beleid met andere ogen dan als beleidsmaker, sinds de spoedwettelijk doorgedrukte Rijnlandroute pal langs de Leidse Stevenshof (en mijn voordeur!) onze leefbaarheid en tientallen grutto-territoria onomkeerbaar zal aantasten.

Nu zijn V+RO+M zelfs onzichtbaar bij de departementen waar de brokstukken terecht kwamen. RO en VH kwamen bij BZK, net als in de negentiende eeuw. De Omgevingswet is eenentwintigste-eeuws, de zoveelste megafusie die onwerkbaar zal blijken. DGM is opgeslokt door VenW>IenM>IenW. Alleen in het e-mailadres leeft de ‘m’ voort. En in het beleid?

In 2012 kon minister Schultz, zonder het weerwerk dat DGM eertijds leverde, de snelheidslimieten verhogen. De ambtelijke toppen van de ministeries, die het meeste last van onze bemoeizucht hadden, hebben DGM afgeslankt en tenslotte monddood gemaakt bij VenW, dat liever zonder lastige pottenkijkers ‘milieubeleid’ maakt.

Geheugenloze overheid

Onze geheugenloze overheid, die steeds vaker faalt bij grote projecten, moet nu met de energietransitie de grootste uitdaging sinds de wederopbouw aangaan. Ik durf om een elektrische auto te wedden dat het niet gaat lukken vóór 2030

en ook niet voor 2050. De ministeries hebben namelijk de knowhow en daadkracht niet (meer) om effectieve-dus-pijnlijke maatregelen uit te voeren. Luchtvaart en zeescheepvaart blijven bijvoorbeeld buiten schot. Minder autogebruik is geen taboe meer, rekeningrijden met 130 wel, terwijl snelheidsverlaging een megaton CO2 en mensenlevens spaart. Het Klimaatakkoord mikt bijna uitsluitend op technologische innovaties in de vlucht-naar-voren om bedrijven en burgers te ontzien – behalve als het om aardgasvrij gaat. Ministeries noch mobiliteitstafels hebben aandacht voor de aanpak van goedkope vliegtripjes, onzuinig rijgedrag, autoafhankelijkheid en schadelijke autotrends als de versuuvving en de upgradings van *power & speed*. *Penny wise, pound foolish*, die Hollandse ziekte, bedreigt de effectiviteit van het Energieakkoord.

Of een herboren milieuministerie deze uitdagingen wel aan zou kunnen, ik denk het niet. De uitgeklede overheden, de complexiteit van de vraagstukken, de politieke onwil en onmacht om pijnlijke maatregelen te treffen, maken dat de energietransitie zal blijven steken in pappen en nathouden. Dit kabinet is nog niet ‘het groenste kabinet ooit’. Dat was Lubbers-2 met het NMP en SVV2. Rutte heeft nog vele bekerijngen te gaan om zijn claim waar te maken. Zou het op stal zetten van hobby horse 130 km/uur op de snelwegen geen mooi begin zijn?

*Tijdschrift Milieu okt. 2017: Kanttekeningen bij de ‘aardgasvrij’-hype >>

Omgevingsveiligheid in de geest van de Omgevingswet

Back to the future met Ruimte voor de Rivier

Het programma Ruimte voor de Rivier is klaar en houdt op te bestaan. Een moment voor reflectie, in de geest van de Omgevingswet. Want het programma heeft zich gepresenteerd als een mogelijk inspirerend voorbeeld van wat een andere manier van werken op kan leveren. Aldus bleek bij de Regiosessies Omgevingsveiligheid, georganiseerd door het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW).

← Boerderij op een terp in de Overdiepse Polder.

Voor wie een introductie nodig heeft. Binnen het programma Ruimte voor de Rivier zijn de afgelopen tien jaar ruim dertig maatregelen uitgevoerd in het rivierengebied, waarbij de doelstellingen waterveiligheid en ruimtelijke kwaliteit integraal zijn beschouwd. Beide doelstellingen zijn inmiddels succesvol gerealiseerd, blijkt wel uit de naar de Tweede Kamer gestuurde eindevaluatie: '... Het rivierengebied is door uitvoering van beide programma's veiliger geworden en economisch, ecologisch en landschappelijk versterkt. Er is meerwaarde gecreëerd voor bewoners, recreanten, bedrijfsleven en natuur.'

Anders werken

De Omgevingswet is veel meer dan een juridische oefening. Overheden moeten anders gaan denken en werken. Tijdens de regio-sesies Omgevingsveiligheid stond een nieuwe werkcultuur onder de Omgevingswet centraal. Een cultuur van luisteren naar elkaar, meedenken met elkaar en samen werken: iets voor elkaar doen, coalities vormen om verschillende doelen te bereiken/belangen te waarborgen.

De voormalige Hoofdingenieur Directeur Ruimte voor de Rivier formuleerde het als volgt: 'Het programmadoel stond voor mij altijd voorop en daarbij probeerden we andere mensen mee te krijgen. Dat werkt niet als je je eigen doel bovenaan zet. Het werkt beter

Alle overheidslagen hebben laten zien wat samen bereikt kan worden

om iets te vinden waar de ander mee naar huis kan gaan; ik noem dat *common ground* vinden. Ik zocht naar gemeenschappelijke mogelijkheden.' Die mogelijkheden bleken er volop te zijn.

Bij Ruimte voor de Rivier betrokken bestuurders en ambtenaren moesten eraan wennen om zich open en samenwerkingsgericht op te stellen. Dat is eerst best eng, net als leren zwemmen: je kon al pootjebaden en drijven met bandjes. Maar wat een trots en plezier heb je als je kunt zwemmen! Zo'n andere werkcultuur biedt mogelijkheden voor:

- een integrale benadering van de leefomgeving;
- meer bestuurlijke afwegingsruimte;
- meer nadruk op participatie en samenwerking;
- en de benadering vanuit de initiatiefnemer.

Vervolgens spiegelen we Ruimte voor de Rivier met deze mogelijkheden aan de andere manier van werken onder de Omgevingswet.

Integrale benadering

Ruimte voor de Rivier betekende een grote stap voorwaarts bij de integrale benadering van het rivierengebied. Waar waterveiligheid decennia geleden alleen tot dijkversterkingen leidde met weinig oog voor bewoners, monumenten en landschap, is de filosofie van Ruimte voor de Rivier: voorkomen dat de hoogwaterstanden steeds verder stijgen met inachtneming van de omgeving, letterlijk en figuurlijk. Het accent verschoof daardoor van dijkverbetering naar rivierverruiming met grote ruimtelijke impact. Dit klinkt als een

Grote Maaskantprijs 2018 voor 'makers' Ruimte voor de Rivier

Een collectief van twaalf 'makers' dat staat voor het programma Ruimte voor de Rivier wint de Grote Rotterdam-Maaskantprijs 2018. Het zijn de representanten, die staan voor een community vanuit het bedrijfsleven, nationale en regionale overheden, bewoners en andere belanghebbenden van het programma. Een uniek samenwerkingsprogramma, dat heeft geleid tot een veiliger land met een kwalitatief zeer hoogwaardige landschappelijke én stedelijke inrichting. Elke winnaar staat voor vele collega's en medebetrokkenen. Ruimte voor de Rivier is van iedereen, dat maakt de aanpak succesvol. De aanpak is een voorbeeld van hoe verschillende belangen en kansen elkaar hebben versterkt zodat veiligheid gecombineerd kon worden met ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid.

groot risico, echter de ruimtelijke benadering bood juist kansen om het gebied gezamenlijk her in te richten. Juist om recht te doen aan het bijzondere rivierenlandschap is de ruime doelstelling ruimtelijke kwaliteit (namelijk economische, ecologische en landschappelijke versterking) toegevoegd. Dit leverde een veel integraler manier van kijken op. Eerst in de keuze voor maatregelen (in de vorm van uiterwaardvergravingen, dijkterugleggingen, krib- en kadeverlagingen, dijkverbeteringen, verwijdering van obstakels, ontpoldering en de aanleg van een hoogwatergeul) en vervolgens in het ruimtelijk ontwerp en de uitvoering van de maatregelen. Hierdoor kwam er voldoende ruimte voor bestuurlijke afweging.

Bestuurlijke afwegingsruimte

Samenwerking en bestuurlijke interactie tussen betrokkenen van verschillende niveaus (Rijk, provincie, waterschap, gemeente) stond centraal bij Ruimte voor de Rivier. Bij de start van het programma heeft de regio een zwaarwegend advies gegeven over het door het Rijk vastgestelde maatregelenpakket. Vervolgens waren gemeenten, provincies, waterschappen en ook het Rijk zelf de initiatiefnemers van de planvorming, en zij realiseerden de projecten. Bestuurders waren de boegbeelden en besluitvormers van de projecten, waar een veelheid aan belangen voor regio en Rijk in verweven en verwezenlijkt zijn. Daarmee was er veel ruimte voor bestuurlijke afweging, telkens wel binnen de gestelde kaders van de te behalen waterstandsdoelstelling (onafhankelijk getoetst door Deltares), de ruimtelijke kwaliteit (onafhankelijk getoetst door een Q-team), het rijksbudget en de middelen die regionale partijen zelf bereid waren erin te steken.

Participatie en initiatief

Bij Ruimte voor de Rivier lag sterk de nadruk op participatie en samenwerking. De omgevingsmanagers kenden alle bewoners en stakeholders in de gebieden. Er is geprobeerd voor bewoners en (boeren)bedrijven tot passende oplossingen te komen, zoals de boerderijen op terpen in de Noordwaard en de omvorming van een melkveehouderij tot pannenkoekenboerderij bij Vianen. Gebieden zijn toegankelijk gemaakt voor recreatie met wandel- en fietspaden en recreantenhavens. Er is samengewerkt tussen veel overheden, bijvoorbeeld op het gebied van vergunningverlening en handhaving. Per project is een vergunningenoverleg in het leven geroepen onder leiding van de provinciaal of rijkscoördinator. Hiermee zijn vergunningplichtige

Dutch Design prijs 2018 voor Zaligebrug

De Zaligebrug, ontworpen door NEXT architects, is in de eerste plaats een functioneel antwoord op de vragen en eisen die voortkwamen uit de herinrichting van het rivierlandschap als gevolg van klimaatverandering. De 200 meter lange brug bij Lent (Nijmegen) verbindt het nieuwe eiland Veur-Lent met de noordelijke Waaloever en strekt over de nevelgeul die gecreëerd is om de rivier ruimte te geven bij hoogwater. Het ontwerp maakt de fluctuatie van het waterpeil in relatie tot de brug en de directe omgeving op speelse wijze zichtbaar en voelbaar. De stoere brug gaat op speelse wijze over in de padenstructuur van het rivierpark.

activiteiten op elkaar afgestemd. Dit overlegging in de realisatiefase naadloos over in het handhavingsoverleg.

Lokale initiatieven zijn waar mogelijk omarmd en ondersteund. Zo is het projectgebied van de Overdiepse Polder op initiatief van de lokale boeren ingericht op het behoud van hun bedrijfsvoering. Elders is een 'natuurerij' mogelijk gemaakt die het beheer van uiterwaarden nabij Deventer op zich heeft genomen.

In de geest van

Was dit bij Ruimte voor de Rivier allemaal van tevoren helemaal uitgedacht? Zeker niet. Het kwam erop neer dat steeds samen de volgende stap moest worden gezet met als vast uitgangspunt een gezamenlijke open blik, gericht op verhoging van de waterveiligheid én de ruimtelijke kwaliteit. Daarmee is bij Ruimte voor de Rivier gewerkt in de geest van de Omgevingswet. Alle overheidslagen hebben laten zien wat samen bereikt kan worden.

De werkwijze onder de Omgevingswet wordt ondersteund door een wettelijk stelsel met een eenduidige set aan instrumenten. Het nieuwe stelsel stelt de betrokken partijen nog beter in staat om in te spelen op belangrijke maatschappelijke opgaven, zoals het klimaatbestendig houden van Nederland, en in te spelen op de dynamiek in de leefomgeving. «

Aanbevolen lectuur

ONDER REDACTIE VAN ROBBERT COOPS | R.COOPS@ZIGGO.NL

Tijdrif

Het is verleidelijk – en misschien wel ook iets te gemakkelijk – om de ondertekening van het Klimaatakkoord in Parijs in 2015 te vergelijken met het uitbrengen van *Grenzen aan de Groei*, het rapport van de Club van Rome in 1968. Niettemin zijn beide gebeurtenissen te beschouwen als serieuze en indringende wake-upcalls waar het gaat om de mondiale achteruitgang van het milieu. Was de Club van Rome vooral samengesteld uit bevlogen onderzoekers en zakenmensen (!), de ondertekenaars van het Klimaatak-

koord waren regeringsleiders. Dat is nogal een wezenlijk verschil. En dat zal zich ongetwijfeld ook vertalen in de impact.

In *Tijdrif met de Aarde* beschrijft een fors aantal milieu-ideologen, oud-politici, wetenschappers, (oud-)topambtenaren en ondernemers wat de gevolgen zijn geweest van de activiteiten van de Club van Rome. Het zijn niet de minsten en het is een bont gezelschap: Lucas Reijnders, Teo Wams, Marcel Schuttelaar, Jan Paul van Soest, Eisse Kalk, Jacqueline Cramer, Laurens Jan Brinkhorst, Ed Nijpels, Ad Melkert, Jan Terlouw, Anne-mieke Roobeek Nico Nelissen, Stan Dessens, Marius Enthoven, Klaas van Egmond, Jeroen van der Veer en Jan Dekker. Het betrof een generatie die ruw werd overvallen door de alarmerende ontwikkelingen rond het milieu. Noch de technologie, noch de politiek, noch de samenleving bleek in staat een adequaat antwoord te hebben op de achteruitgang van de biodiversiteit, de

verschraving van leefomstandigheden of de eindigheid van energiebronnen. Uit de 58 individuele bijdragen in deze publicatie blijkt dat enige relativisering van het belang van het rapport van de Club van Rome wel op z'n plaats is, zeker waar het gaat om de eigen inspanningen. Weliswaar leidde alle aandacht tot maatregelen en resultaten, zoals rond de armoedebestrijding, maar de gewenste en beoogde cultuuromslag is nooit voldoende gerealiseerd. Het (inter)nationale discours over het klimaatakkoord lijkt dat te bevestigen.

Tijdrif met de Aarde 1968-2018, herinneringen en ervaringen 50 jaar Club van Rome, Eric-Jan Tuininga en Wouter van Dieren, Schuttelaar & Partners, Den Haag, 2018, 208 blz., prijs: 10 euro

De Overijsselse aanpak

De in 2009 door de provincie Overijssel opgerichte Herstructureringsmaatschappij Overijssel betoont zich een actief partner in het (mede) revitaliseren van verouderde bedrijventerreinen. Deze organisatie heeft – behoorlijk succesvol – op een creatieve, ondernemende en vraaggestuurde wijze in negen jaar tijds private investeringen (400 miljoen euro) gestimuleerd. Daarvoor is in totaal ruim 33,5 miljoen aan publiek geld aan de herstructureringsopgave besteed in het kader van de opgave vanuit het Meerjarenprogramma Vitale Bedrijvigheid. 'Niet door probleem eigenaar te worden van elke rotte plek. Wel door vitale gebieden te ontwikkelen waarin zakelijk perspectief voor rotte plekken is ontstaan', aldus directeur Han Wiendels. De

opgedane kennis is nu vastgelegd in een praktijkboek waarin zeven unieke projecten centraal staan. Van elke case is systematisch de beginsituatie, het vinden van kansen en ontwikkelen van businesscases tot en met de realisatie beschreven. Er is sprake van een diversiteit aan meerjarige processen en ervaringen die concrete aanknopingspunten bieden voor toepassing in veel verschillende praktijksituaties van gebiedsontwikkeling.

Vraaggericht werken in gebiedsontwikkeling; zeven praktijkvoorbeelden van herstructurering van bedrijventerreinen in Overijssel, Kjell-Erik Brugge en Margot Sloot Hogeschool Saxion, Deventer, 2018: 216 blz.

UITGELICHT

De Bijlmer als stad van de toekomst

Siegfried Nassuth (1922-2005) was de eigenzinnige en niet zo bekende ontwerper van de Bijlmermeer.

De Bijlmermeer vormde een onderdeel van het beroemde Algemeen Uitbreidingsplan waaraan door Van Eesteren en Van Lohuizen een nadere invulling werd gegeven. De net afgestudeerde Nassuth kreeg de kans om in Amsterdam aan de slag te gaan. Tot zijn (en veler) verbazing werd hij na enige tijd verantwoordelijk voor het prestigieuze Bijlmermeerproject. Hij was de 'partijideoloog' omdat hij waakte over principiële stedenbouwkundige uitgangspunten, zoals over de verhouding groen-bebouwing en de aanwezigheid van ruime collectieve ruimten in de verschillende flats.

Vele idealen sneuvelen in de ambtelijke en politieke machtsstrijd of door de opstelling van projectontwikkelaars en aannemers, maar toch bleef het optimisme bij het projectteam bestaan. De Bijlmermeer was immers de stad van de toekomst.

Het was burgemeester Gijs van Hall die – samen met wethouder Joop den Uyl – ervoor had gezorgd dat ook het kabinet instemde met de ontwikkeling van de Bijlmer op Amsterdams grondgebied. Perfect ging deze wijk niet worden, aldus Van Hall bij de start van de bouwwerkzaamheden want '... Ook in de Bijlmermeer zullen experimenten niet geheel slagen. Zulk een calculatie, die rekening houdt met fouten en verliezen, mag ons nooit weerhouden van het pogen nieuwe wegen in te slaan, revolutionaire gedachten vorm te geven en nieuwe inzichten te toetsen aan de realiteit. Het waren optimistische en strijdvaardige woorden die voor Nassuth en zijn team een duidelijk signaal waren.

Dat de Bijlmermeer door verloedering (drugs, krakers, misdaad, illegaliteit), langzamerhand een slecht imago kreeg, leidde ertoe dat er grootschalig gesloopt moest worden. Eerst gingen de flatcomplexen Geinwijk en Gerenstein en het winkelcentrum Ganzenhoef en vijf parkeergarages tegen de vlakke, later volgden andere flats. Nassuth – toen al met pensioen – maakte de teloorgang van een afstand mee. Het deed hem aan het einde van zijn leven zichtbaar pijn.

Daan Dekker beschrijft het leven van Nassuth en de ontstaansgeschiedenis van de Bijlmermeer, gelardeerd met persoonlijke observaties van toenmalige bewoners, beleidsbepalers en college-stedenbouwers. Daardoor is zijn boek *De betonnen droom* veel meer geworden dan een beschrijving van de deels mislukte poging om een antwoord te geven op enerzijds de woningbehoefte van Amsterdam en anderzijds de ideologische en enigszins futuristische dromen van de toenmalige bestuurders en ontwerpers, zoals Nassuth.

De betonnen droom, de biografie van de Bijlmer en zijn eigenzinnige bouwmeester, Daan Dekker, Thomas Rapp, Amsterdam 2018, ISBN 978 94 004 04731, 318 blz

Jaargang 36 nummer 12 2018

ROMagazine, ruimtelijke ontwikkeling, infrastructuur en milieu (ROM) is het maandelijks vakblad voor de professionals bij de gemeente, provincie, rijksoverheid, het waterschap en bij bedrijven, universiteiten en overige organisaties die zich bezighouden met ruimte, infrastructuur en milieu. ROM biedt actuele informatie over ontwikkelingen in het beleid, beschrijft praktijkvoorbeelden in de uitvoering van dat beleid en biedt een platform voor opinies over ruimte, infrastructuur en milieu. Aan deze uitgave is de grootst mogelijke zorg besteed: voor onvolledige/onjuiste informatie aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor verbetering van onjuistheden houden zij zich aanbevolen.

Redactieadres

ELBAIREC, Paulus Borstraat 41,
3812 TA Amersfoort
marcel.bayer@romagazine.nl

Recensie-exemplaren

ROM, Lessinglaan 34,
3533 AW Utrecht

Hoofredacteur

Marcel Bayer

Aan dit nummer werkten mee

Fenneke van der Aa, Arie-Jan Arbouw, Jaco Boer, Kjell-Erik Bugge, Robert Coops, Anne-Geer de Groot, Gerard Hendrix, Annika Hesselink, Huub Hooiveld, Maarten Hoorn, Nadine Huisjes, Jan Jager, Martin Kroon, Peter van de Laak, Thijs van Mierlo, Ger Pepels, Margot Sloot, Wim Tijssen, Friso de Zeeuw

Adviesraad

Yves de Boer, Mark Frequin, Roger Kersten, Chris Kuijpers, Dirk van de Wetering, Friso de Zeeuw

Praktijkredactie

John Ebbelaar, Jos Gadet, Bas van de Griendt, Elselien Koning, Cees-Jan Pen

Uitgever

Edgar van Eekelen

Ontwerp

Kilian Idsinga, ELBAIREC

Advertenties

T 033 870 0100

E info@romagazine.nl

Opgave en vragen over abonnementen:

Abonnementenland

Postbus 20

1910 AA Uitgeest

Tel. +31(0)251-25 79 24

Fax +31(0)251-31 04 05

Site: www.bladenbox.nl voor

abonneren of www.aboland.nl

voor adreswijzigingen en

opzeggingen. Abonnementenland

is ook bereikbaar via Twitter. Stuur uw tweet naar: @Aboland_klanten.

Opgave en vragen over abonnementen BE:

Abonnementenland

Ambachtenlaan 21 Unit 2A

3001 Heverlee

Tel. +32 (0)28 08 55 23

Fax +32 (0)28 08 70 05

Site: www.bladenbox.be voor

abonneren of www.aboland.be

voor adreswijzigingen en

opzeggingen.

Beëindigen abonnement:

Opzeggingen dienen 4 weken

voor afloop van de abonnementsperiode in ons bezit te zijn.

Jaarabonnement

Een jaarabonnement kost € 168,35

exclusief btw. Losse nummers

kosten € 24,00 inclusief btw.

Prijswijzigingen voorbehouden.

Het volgende nummer van ROM verschijnt medio 1 februari 2019.

ISSN 1571-0122

© ROM B.V.

Het is niet toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever artikelen, beeld of gedeelten daarvan over te nemen.

HET POSITIEVE EFFECT VAN GROEN.

BIODIVERSITEIT BEGINT BIJ GEVARIEERD GROEN IN DE STAD

De stad biedt goede mogelijkheden voor natuur en biodiversiteit. Veel verschillende soorten en typen groen in de stad, zorgen voor een hoge biodiversiteit. Hoe gevarieerder het aanbod aan groen, des te meer leven het aan zal trekken. Veel bestuivende insecten en een gevarieerd aanbod aan groen scheppen op hun beurt weer een voedselbron voor vogels en andere dieren. Bestuivers (en bestuiving) vormen dus een belangrijke schakel in ecosystemen en zijn daarmee essentieel voor de biodiversiteit. Daarnaast zorgt gevarieerd groen voor, voedsel (zaden en vruchten), schuil- en nestgelegenheid en leefruimte voor allerlei organismen.

nl.thegreencity.eu

De groene feiten

- Biodiversiteit begint bij het gebruik maken van gevarieerd groen, en een sortimentkeuze die biodiversiteit ondersteunt.
- Voor een goede biodiversiteit in de stad mogen groene gebieden niet meer dan 500 meter uit elkaar liggen. Daar tussen zijn voedselbronnen voor insecten ook nog noodzakelijk.
- Groene daken en gevels kunnen worden gebruikt om de diversiteit te vergroten, ze bieden schuilgelegenheden aan insecten en vogels en verbinden de groene gebieden met elkaar.
- Voor insecten is het van belang dat er gedurende het gehele groeiseizoen nectar- en stuifmeel leverende planten aanwezig zijn.
- De aanwezigheid van volwassen en vooral ook oudere bomen is van groot belang voor mossen, korstmossen en dieren die in bomen leven (holenbroeders, kleine zoogdieren).

CAMPAIGN FINANCED
WITH AID FROM
THE EUROPEAN UNION

THE EUROPEAN UNION SUPPORTS
CAMPAIGNS THAT PROMOTE RESPECT
FOR THE ENVIRONMENT.

Hillegom, 13 november 2018

BIODIVERSITEIT BEGINT BIJ GEVARIEERD GROEN IN DE STAD

De stad is bij uitstek de plek voor meer flora en fauna in Nederland. Er liggen daar volop kansen voor inrichting van verschillende leefgebieden. Of het nu gaat om wild begroeide gebieden of fijn afgestemde beplantingen, natte oeverzones of een verticaal bos langs de gevel van hoogbouw. De plant heeft hierin de sleutelpositie. Biodiversiteit begint bij gevarieerd groen.

In de stad staat de biodiversiteit onder druk door de sobere inrichting van de buitenruimte, efficiënt en traditioneel beheer en versteende tuinen waardoor groen verloren gaat. Toch ligt dáár juist een kans om het tij te keren.

SLEUTELPOSITIE PLANT

De plant heeft de sleutelpositie. Een rijk insecten- en dierenleven begint bij gevarieerd groen. Vooral bomen, bloembollen, heesters en (vaste) planten die bestuivende insecten aantrekken zijn belangrijk voor de biodiversiteit. Deze insecten houden de botanische rijkdom in stand. Ze zijn een belangrijke schakel in het ecosysteem. De planten en de insecten zijn op hun beurt een voedselbron voor vogels en andere dieren.

KLEINE INGREEP, GROOT EFFECT

Wat insecten en dieren nodig hebben, verschilt niet zoveel van onze behoeften: voldoende eten, een veilige woning en een geschikte leefomgeving. Het liefst zo gevarieerd mogelijk en niet ver van elkaar verwijderd. Dan vindt elke soort wat van zijn gading. “Met relatief kleine ingrepen in beheer kan er al veel bereikt worden voor de biodiversiteit zonder hoge kosten”, zegt Joop Spijker, senior onderzoeker team Vegetatie, Bos – en Landschapsecologie bij Wageningen Environmental Research. In bermen of andere grasvegetaties ontstaat een bloemrijke berm als je minder frequent maait, niet alles tegelijk maait en het maaisel na enkele dagen weghaalt. Hoeveel je moet laten staan, hangt af van waar het ecologisch te beheren groen ligt. In de stad waar meer kleinere biotopen zijn, is de vuistregel dat je 10% van het hele gebied in de winter laat overstaan zodat insecten en kleine dieren daar hun toevlucht kunnen zoeken.

KLAARZETTEN VOOR NATUUR

“Bij aanleg van nieuw groen kun je een gebied zo inrichten dat je het klaarzet voor natuurlijke processen”, aldus Spijker. Dat betekent dat je de bodem niet verrijkt door standaard teeltaarde te gebruiken, maar dat je uitgaat van de oorspronkelijke bodem of juist zorgt voor een schrale bodem en geleidelijke overgangen. Een zandige bodem is een goede uitgangssituatie voor een kruidenrijke vegetatie. Natte terreinen kun je gebruiken om natuurlijke vijvers met een geleidelijke overgang van oeverplanten en rietkragen naar drogere plekken te creëren. Maar ook gevarieerde hagen met vruchten en een geleidelijke overgang tussen grasvegetatie en een bomenrij is belangrijk voor de soortenrijkdom. In stedelijk gebied liggen op het dak nog ongebruikte kansen voor natuur. Net als langs de gevel.

In de factsheet 'Groen: meer dan mooi en gezond' uit het programma Groene Agenda staat dat de stad al een goed leefgebied kan zijn voor vlinders en (wilde) bijen als 10% van het oppervlak voorzien is van gevarieerd groen. Deze flora moet dan wel verspreid door de stad liggen, zodat ze van plek naar plek kunnen vliegen,

VAN NATURE EN VAN VERRE

De biodiversiteit heeft het meeste baat bij planten die van nature in Nederlandse gebieden voorkomen. Sommige wilde bijen bijvoorbeeld vliegen alleen op heel specifieke plantensoorten. Toch betekent dit niet dat je alleen inheems sortiment moet aanplanten. Gecultiveerde bomen en planten kunnen het bloeiseizoen verlengen, waardoor insecten langer van voedsel worden voorzien. De welbekende vlinderstruik is oorspronkelijk niet inheems. Toch zijn de vlinders er dol op.

Wat van belang is bij toepassing van uitheemse soorten is dat ze voldoende nectar en stuifmeel bieden. Ook heeft bij het uitzaaien van wilde planten het absolute voorkeur om zaad van Nederlandse soorten te nemen en niet van varianten uit andere klimaatzones. Deze zijn vaak minder geschikt voor de insecten en kunnen de oorspronkelijke soorten wilde planten verdringen.

Cultuursoorten zorgen voor fleur en kleur in stadskernen, op rotondes en parken. En dat wordt gewaardeerd door de inwoners. Joop Spijker: "Biodiversiteit maakt mensen blij." Wat mooi is, willen mensen mooi houden. Dat scheelt zwerfafval. Bij een aantrekkelijke, stedelijke leefomgeving voor mens, insect en dier gaat het dus om de balans tussen inheemse en gecultiveerde soorten.

VERTICAAL BOS

Het Trudo Vertical Forest in de Eindhovense wijk Strijp-S is een voorbeeld van een innovatieve toepassing van stedelijk groen die de biodiversiteit verhoogt. Het verticale bos is een ontwerp van de Italiaanse architect Stefano Boeri. De groene woontoren krijgt 125 sociale huurwoningen met elk een balkon en twee grote plantenbakken. Straks groeien daar 125 volwassen inheemse bomen en 5.200 struiken en planten in grijs- en roodtinten. Brenda Swinkels is als groenadviseur betrokken bij het project. "We hebben gekozen voor variatie in sterke boomsoorten die in een bak kunnen groeien, windbestendig zijn en ziekteresistent. *Acer campestre*, *Amelanchier lamarckii*, *Sorbus 'Dodong'*, *Prunus x yedoensis* en *Cotinus coggygria 'Royal Purple'* zijn soorten die straks de gevel in het groen zetten. Voor Swinkels is het duidelijk: "We moeten zo langzamerhand af van het traditioneel bouwen en de natuur terugbrengen in de stad."

Meer weten over groen in de stad? Kijk op www.thegreencity.eu.

IV220684 Biodiversiteit in de stad

IV220818 Biodiversiteit in de stad

IV220848 Biodiversiteit in de stad

IV220815 Biodiversiteit in de stad

IV220963 Biodiversiteit in de stad

IV220859 Biodiversiteit in de stad

IV000378 Biodiversiteit in de stad

IV221020 Biodiversiteit in de stad

IV220879 Biodiversiteit in de stad

IV000377 Biodiversiteit in de stad

Opmerking voor de redactie, niet voor publicatie

Quote Joop Spijkers "Met kleine ingrepen kan je zonder hoge kosten al veel doen voor de biodiversiteit."

Het persbericht is geschikt voor jaarrond publicatie.

Bijgaand beeldmateriaal is rechteenvrij en kan gratis gebruikt worden onder bronvermelding van Groene Steden voor een duurzaam Europa.

Graag attenderen wij u op www.thegreencity.eu. Deze website biedt kennis over vergroening van openbare ruimten op basis van wetenschappelijk onderzoek, innovatieve ideeën en technische achtergrond. Vermelding van de website wordt gewaardeerd.

Groene Steden voor een Duurzaam Europa is een initiatief van de ENA (European Nurserystock Association) en boomkwekerij organisaties uit België, Bulgarije, Denemarken, Duitsland, Engeland, Frankrijk en Nederland.

Heeft u vragen of zoekt u andere beelden? Neem contact met ons op via +31 (0)252 535090 of pr@degroenestad.nl. We helpen u graag.

DISCLAIMER

The content of this this promotion campaign represents the views of the author only and is his/her sole responsibility. The European Commission and the Consumers, Health, Agriculture and Food Executive Agency (CHAFEA) do not accept any responsibility for any use that may be made of the information it contains.

Copyright © 2018 Groene Steden voor een Duurzaam Europa, alle rechten voorbehouden.

Voorkeuren aanpassen voor het ontvangen van onze emails?

Je kunt [hier je voorkeuren wijzigen](#) of [uitschrijven](#).